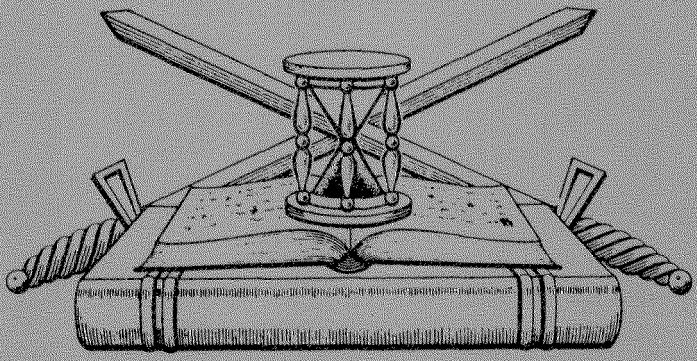
MARS ET HISTORIA

13e jaargang nummer 2 - mrt./april 1979

ORGAAN

VAN DE
NEDERLANDSE VERENIGING
TER BEOEFENING VAN DE
MILITAIRE HISTORIE

OPGERICHT 20 AUGUSTUS 1966

Beschermheer : Z.K.H. de Prins der Nederlanden

SAMENSTELLING VAN HET ALGEMEEN BESTUUR:

Voorzitter	:	C.A. Heshusius
1e Secretaris	:	H. Muller
Penningmeester	:	drs. J.A. Bom
2e Secretaris	:	E.W. van Popta
Leden	:	jhr. D.J.H.N. den Beer Poortugael
		J. van den Berg
		B.C. Cats
		drs. J.P.C.M. van Hoof
		J.C. Hopperus Buma
		F.J. van Lier
		F.J.A. Lutz
		drs. G.J. van Ojen jr.
		H. Ringoir
Adviseur	:	mr. Ch.L.M. Schaepman

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:

Voorzitter	:	Wassenaarseweg 161, 2596 CP 's-Gravenhage, tel. 070 - 248495.
1e Secretaris	:	Willem III laan 14, 4835 LB Breda, tel. 076 - 653239.
Penningmeester	:	Speltoord 14, 3991 XH Houten (U), tel. 03403 - 2169.

Contributie bedraagt per jaar min. ƒ 30,00, te storten op rek. no. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank Houten (U), ten name van de Nederlandse Vereniging Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de Nederlandse Vereniging Militaire Historie te Houten (U).

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERKCOMMISSIE:

	:	J. van den Berg, drs. J.P.C.M. van Hoof, E.W. van Popta.
Redaktie-adres	:	Heliotrooplaan 356 L, 2555 MK 's-Gravenhage.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN: Zie binnenomslag van de achterzijde.

1002

MARS ET HISTORIA

13e jaargang
nummer 2
mrt./april 1979.

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire- en semi- militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

In Memoriam F. L. DIEKERHOFF. door E. W. van Popta.

Korte levensschets van F. L. Diekerhoff. door J. C. Hopperus Buma.

Bestuursmededelingen

- 9e opgave van wijzigingen op de ledenlijst 1977.
- Voorjaarsexcursie naar Rhenen en omgeving.

De Bisschopstad Rhenen en de Grebbelinie. door J. C. Hopperus Buma.

Tastbare herinneringen aan Ierlands Vrijheidsstrijd (II en slot). door L. Verhoeff.

Enkele achtergronden betreffende de funktie, de vorm en de vormgever van de vestingwerken. door Chr. Will.

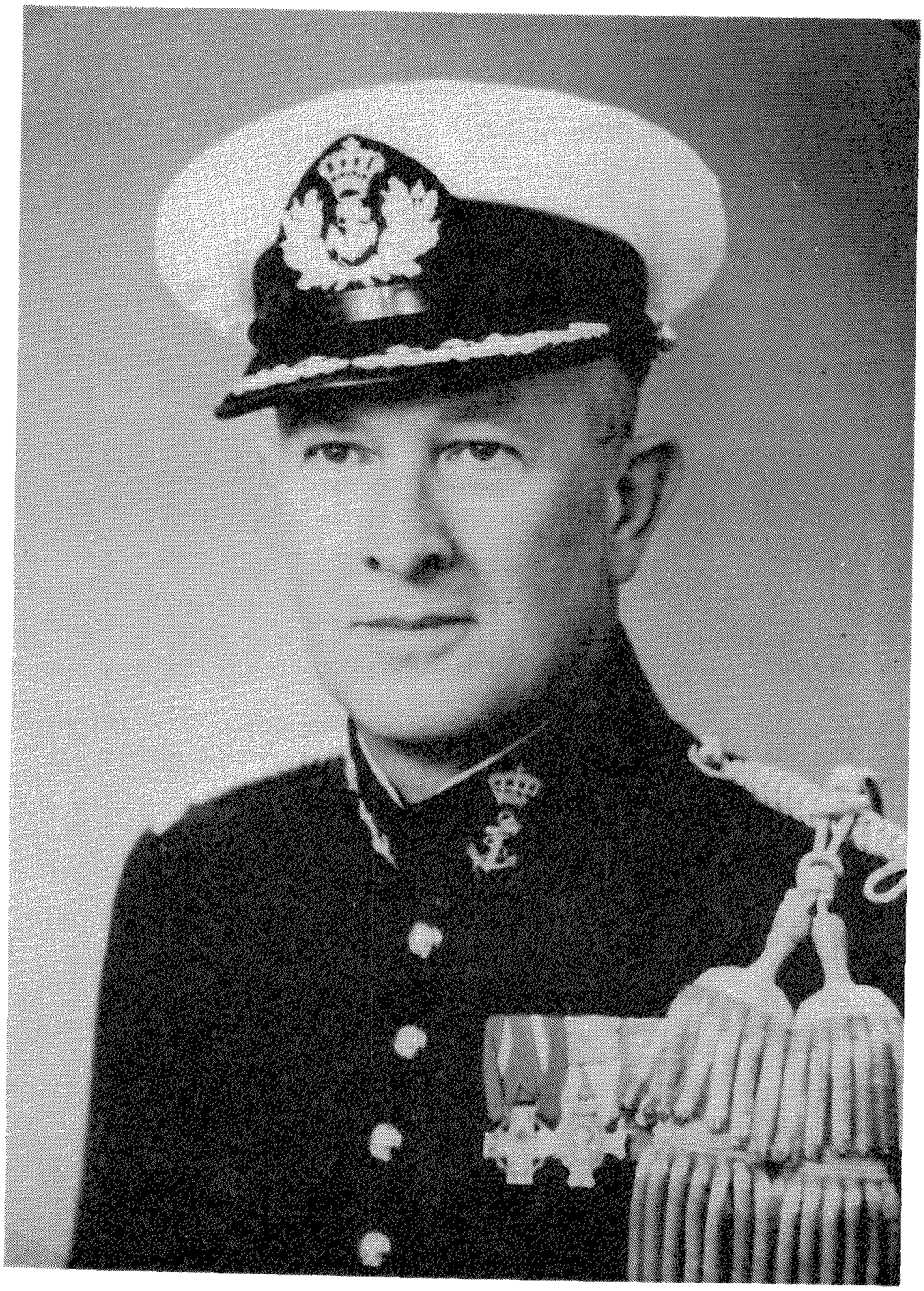
Atjeh weer in het zoeklicht door C. A. Heshusius.

Studie-afdeling militaire muziek door Mr. R. A. Schimmel.

Afdeling militaire en civiele miniatuurfiguren. Nogmaals de vooroorlogse speelgoedsoldaat. door A. J. Weekenstroo.

Uit het dagboek van luitenant Donck (XIII) door C. A. Heshusius.

Aanmeldingsformulier excursie Rhenen.

'F. L. Diekerhoff †'

IN MEMORIAM

29-5-1910 F. L. DIEKERHOFF 9-2-1979

Luitenant-Kolonel der Mariniers b. d.

De slag waar we al zo lang bang voor waren is gevallen.
Op zaterdag 10 februari j. l. belde de secretaris mij op en deelde mij mede dat de heer Diekerhoff op 9 februari was overleden.
Het was bekend dat het met zijn gezondheid niet zo best was.
Wat er die zaterdagmorgen door ons heen ging laat zich moeilijk beschrijven.
Immers hij was een goed mens in de ware zin des woords; zeer behulpzaam en sympathiek.
Tijdens de laatste bestuursvergadering op 18 januari j. l. in het museum van de Koninklijke Marechaussee te Buren droeg hij het voorzitterschap over aan de heer C. A. Heshusius, dit vanwege zijn broze gezondheid.
Hierna hadden we te zijnen huize in Geldermalsen nog een gezellige lunch; een dergelijke gastvrijheid was ons in het verleden al eens meer aangeboden, echter dit zou in zijn aanwezigheid voor het laatst zijn.
De heer Diekerhoff was vanaf het eerste uur bij de vereniging betrokken, veel heeft hij daar aan gedaan.
Persoonlijk heb ik onvergetelijke herinneringen aan hem: immers we waren beiden sterk bij water en schepen betrokken, hij vanuit zijn vak als zeeman en marinier.
De Nederlandse maritieme geschiedenis boeide ons zeer.
Op 14 februari waren we tijdens barre weersomstandigheden aanwezig bij zijn begrafenis.
Er werd door ds. Knoppers uit het 7e hoofdstuk van het Lucasevangelie gelezen; het bekende verhaal over de hoofdman te Kapérnaüm.
Hierna schetste ds. Knoppers een beeld van de overledene waarin duidelijk een lijn viel te trekken tussen hem en die hoofdman te Kapérnaüm.
Immers zo was hij doordrongen van het dienende aan zijn medemensen van welke rang ook.
Hij was stijlvol en rechtvaardig en oprecht trots op het Korps Mariniers.
Hierna werd door afgevaardigden van de Loge Gorinchem en Geldermalsen van de Orde van Vrijmetselaars gesproken, waarna de majoor der cavalerie J. C. Hopperus Buma als persoonlijke vriend van de overledene een levensschets gaf.
De huidige voorzitter, de heer C. A. Heshusius, sprak hierna een dankwoord uit voor het vele goede dat de heer Diekerhoff voor de vereniging heeft gedaan.
Nadat de verschillende sprekers aan het woord waren geweest ging ons gezelschap op weg naar de begraafplaats, achter de kist aan, welke was gedekt door de Nederlandse vlag, zijn hoofdofficierspet met marinierssabel en zijn onderscheidingen.
Daar brachten we de overledene de laatste groet.
Wij wensen mevrouw Diekerhoff zeer veel sterkte toe bij dit grote verlies.

E. W. van Popta.

KORTE LEVENSSCHETS VAN F.L. DIEKERHOFF

Luitenant Kolonel der Mariniers b. d.

door J. C. Hopperus Buma.

In de late avond van 9 februari 1979 overleed in het stadsziekenhuis te 's Hertogenbosch, tot veler droefenis, de voorzitter van 'Mars et Historia', de heer F. L. Diekerhoff.

De overledene werd op 29 mei 1910 te Amsterdam geboren alwaar hij tot zijn 8e jaar woonde, daarna vestigden zijn ouders zich in het Gooi.

In de jeugdige leeftijd van 16 jaar kwam hij in contact met het leger en trad hij in dienst als kaderlandstormsoldaat bij de afdeling het Gooi in het toen zo bekende kamp van Laren.
Zijn avontuurlijke aard riep hem naar zee en op 18-jarige leeftijd trad hij in dienst als stuurmansleerling bij de KPM (Koninklijke Pakketvaart Maatschappij).
Zijn eerste reis maakte hij met het M. S. Kota Inten en hij maakte er vier naar het voormalige Nederlands-Indië.
Na de zeevaartschool te Amsterdam aan het Kadijksplein bezocht te hebben ontving hij in april 1931 zijn diploma '3e stuurman Groote Stoomvaart'.
Enkele maanden later, in juni 1931, werd de inmiddels tot kaderlandstormkorporaal opgeklommen Diekerhoff opgeroepen voor het vervullen van zijn dienstplicht.
Hij kwam voor eerste oefening onder de wapenen in de oude Willemskazerne te Gorinchem bij het korps Torpedisten.
Aangezien hij op zijn 16e jaar een kaderlandstormverplichting op zich had genomen, duurde deze eerste oefening slechts $5\frac{1}{2}$ maand.
Op 29 november 1931 werd de dpl. sergeant Diekerhoff in het genot van grootverlof gesteld, zoals dat toen zo kernachtig werd uitgedrukt.
Twee maanden later volgde zijn uitzending naar Nederlands-Indië.
Na aankomst in Batavia volgde op 7 maart 1932 zijn plaatsing als 4e stuurman aan boord van het S. S. Patras van de KPM.
Nu brak een aantal avontuurlijke jaren aan voor de jeugdige Diekerhoff, want de schepen van KPM voeren tot in de verste uithoeken van dit onmetelijke eilandenrijk.
Gedurende de periode 1932-1936 voer hij op zestien verschillende schepen.
Op deze wijze bezocht hij alle grote eilanden van de Indische archipel, en verder nog delen van Indo-China, de Philippijnen en het oude China. Media 1936 ging hij naar Nederland, alwaar hij wederom de zeevaartschool bezocht, ditmaal voor het behalen van het diploma 2e stuurman 'Groote Stoomvaart'. Hierna keerde hij terug naar Nederlands-Indië, waar hij als 3e stuurman werd geplaatst op de S. S. Van Rees. Hij bezocht Malakka, Java, Nieuw-Zeeland en Australië. Nu hij in het bezit was van het stuurmansdiploma 2e rang, meende de Nederlandse zeemacht een grotere claim op hem te hebben, hoewel hij inmiddels administratief was ingedeeld als dpl. sergeant bij het KNIL.

De marine won het pleit en de koopvaardij officier Diekerhoff zag zich voor een herhalingsoefening tijdelijk geplaatst aan boord van Hr. Ms. mijnenveger Eland Dubois.
Na beëindiging van deze kennismaking met de marine keerde hij terug naar de KPM en deed dienst als 3e stuurman aan boord van o. a. het S. S. Duymaer van Twist, de Van de Bosch en de Lematang.
In de laatste dagen van augustus 1939 viel het Duitse leger Polen binnen met als gevolg dat Engeland en Frankrijk Duitsland de oorlog verklaarden.
De 2e Wereldoorlog was nu een feit geworden.
Evenals in Nederland volgde in Nederlands-Indië nu een aantal maatregelen ter mobilisatie van leger en vloot. Voor de koopvaardijofficier Diekerhoff hield dit in, dat hij zich met spoed diende te melden in de Goebengkazerne te Soerabaja.
Op 1 oktober 1939 volgde zijn plaatsing op patrouilleboot Hr. Ms. P4.
In de dagen dat hij binnengaats was, werd hij gelegerd in de voor vele oudere marinemannen zo bekende Marinekazerne Oedjoeng.
Een belangrijke gebeurtenis in het leven van Diekerhoff vond plaats op 15 augustus 1940 toen hij werd beëdigd als luitenant-ter-zee der derde klasse bij de Koninklijke Marine Reserve.
Op 29 november d. a. v. werd hij geplaatst als oudste officier aan boord van Hr. Ms. Mijnenveger A. Twee maanden later een groots moment, want de luitenant-ter-zee der derde klasse kreeg zijn eigen schip en werd commandant van Hr. Ms. Mijnenveger Kawi.
Aan het einde van het jaar 1941 brak dan de lang verwachte oorlog in het Verre Oosten uit.
Op 8 december 1941 verklaarde Nederland de oorlog aan Japan.
In de dagboekaantekeningen van de luitenant-ter-zee Diekerhoff staan over deze eerste oorlogsmaanden de volgende korte aantekeningen:

' 25 december 1941, vanaf deze tijd mijnen geveegd in het Westervaarwater bij Soerabaja.
Twee Japanse mijnen gedemonteerd; 49 geveegd en vernietigd.
Werden drie maal gemitrailleerd en twee maal gebombardeerd door Japanse vliegtuigen.
Eenmaal beschoten door een Japanse onderzeeër en twee maal beschoten door Japanse torpedobootjager . . . . . '

Toen na de slag in de Javazee de situatie hopeloos werd volgde het bevel zijn eigen schip te vernietigen. Dit moet voor Diekerhoff een van de zwaarste opdrachten geweest zijn. Het schip waarmee hij vele gevaren had getrotseerd.
Hij vervolgde zijn dagboekaantekeningen, welke eigenlijk voor zich zelf spreken:

'6 maart 1942: op last van Commant Zeemacht Hr. Ms. Kawi tot zinken gebracht in het Westervaarwater.
7maart '42 ingedeeld als sectie commandant van een colonne Aan en Afvoertroepen (KNIL en Marine) in Oost Java.
Vijf maal vuurcontact met Japanse patrouilles.
Twee maal gemitrailleerd door Japanse vliegtuigen.
18 maart te Pasirian in Japanse krijgsgevangenschap geraakt'.

Nu braken jaren van krijgsgevangenschap aan met de daarmee verbonden ontberingen en vernederingen.

Via Malang, Batavia naar kampen op Sumatra, om vervolgens naar Singapore te worden verscheept.
Hier viel Diekerhoff in handen van de beruchte Kampetai en verdween in juni 1945 in de Changi-gevangenis aldaar.
Op 13 september 1945 grote vreugde toen hij bevrijd en overgebracht werd naar het Wilhelminakamp te Singapore.
Nu volgt weer een aantal interessante aantekeningen in het dagboekje, welk het citeren zeer zeker waard zijn:

' 23 sept. 1945. De Engelsen vragen vrijwilligers voor de versterking van hun troepen in Batavia.
Prins Bernard Bataljon opgericht, stond onder bevel van Lt. Kol Doorman.
Vier compagniën KNIL en één compagnie Marine.
Ik werd commandant van de Marine-compagnie.
Werden bewapend met oude KNIL-wapens.
6 okt. eerste gevechten op het Waterlooplein met TNI-eenheden.
28 okt. 1945 compagniescommandant Marine Bewakings Compagnie Batavia (MBAB).
Tot 14 juni 1946 466 maal op patrouille.
57 maal vuurgevechten en één maal handgemeen'.

Op 14 juni 1946 vertrok Diekerhoff zonder voorafgaand bericht binnen enkele uren met verlof naar Holland. Zo ging dat in die dagen.
Na een gelukkige hereniging met zijn ouders en na het volgen van een applicatie-cursus te Doorn vertrok de res. kapitein der mariniers als commandant van het 8e echelon mariniers op 28 mei 1947 per troepentransportschip Kota Inten terug naar Indië.
Hij kwam nog juist op tijd te Soerabaja aan om deel te kunnen nemen aan de 1e Politionele Actie en werd aangewezen als plaatsvervangen commandant bij de colonne 'Rood' (operatie 'Product').
Van 31 juli tot eind augustus vervulde hij de functie van Plaatselijk Militair Commandant te Probolinggo in Oost-Java.
Nu volgden tot 1950 een aantal functies bij de Mariniers Brigade, zowel bij de troep als bij de staf. Op 1 februari 1949 volgde zijn benoeming als beroeps-kapitein der mariniers met de tijdelijke rang van majoor.
Nadat de souvereiniteits overdracht had plaats gevonden en de Nederlandse troepen naar Nederland terugkeerden bleef hij tot november 1950 te Soerabaja en werd belast met afwikkelingsaangelegenheden.
Terugkeer naar Holland was nog niet voor hem weggelegd, want in voornoemde maand ontving hij order zich via Sorong naar Hollandia in het toenmalige Nederlands Nieuw-Guinea te begeven. Na de functie van stafofficier mariniers bij Commandant der Zeemacht in Nederlands Nieuw Guinea bekleed te hebben keerde hij terug naar Nederland.
Nu brak militair gezien een geheel nieuw leven aan voor de inmiddels tot effectief tot majoor bevorderde Diekerhoff. Een plaatsing in Engeland bij de Amphbian Warfare School te Fremington voor het volgen van een cursus.
Kort daarop een cursus van acht maanden bij United States Marine Corps Schools te Quantico in Virginia.

Nu na in Amerika geweest te zijn had hij alle werelddelen aanschouwd en was de spreuk van zijn geliefd Korps 'Qua Patet Orbis' ook volledig van toepassing op hem zelf.
De kennis die hij in Engeland en Amerika had opgedaan mocht hij nu in Nederland in praktijk brengen. Geruime tijd was hij Commandant van het Amphibisch Oefenkamp Texel.
In 1957 vinden we hem als eerste officier in de Van Braam Houckgeestkazerne te Doorn.
Na zijn bevordering in juni 1960 tot luitenant-kolonel volgde in september van dat jaar zijn plaatsing op de Rijksuniversiteit te Utrecht voor het volgen van colleges in de geschiedenis.
Het was voor velen geen geheim dat vooral de militaire- en maritieme geschiedenis zijn grote belangstelling genoot.
Het was voor hem dan ook met grote vreugde, dat hij in 1962 werd benoemd tot Opvolgend Hoofd van het Bureau Maritieme Historie van de Marine Staf te 's-Gravenhage.
Hoewel zijn gezondheid achteruit ging, ten gevolge van de in Japanse krijgsgevangeschap geleden ontberingen, zette hij zich volledig voor zijn taak in.
Van zijn hand verscheen het boekwerkje 'De Vloot in de 17e Eeuw'.
Een ander groots werk verrichtte hij met zijn studie over 'Kleding en Bewapening van de Mariniers gedurende de periode 1665-1840'.
Hij stelde deze arbeid in manuscriptvorm ter beschikking van de korpsverzameling van de Mariniers.
In 1956 vestigde hij zich met zijn vrouw in Geldermalsen, alwaar hij een bungalow liet bouwen aan de toen nog zo landelijke Achterweg.
Hier zijn hem na zijn pensionering in 1965 nog een aantal zeer gelukkige jaren deelachtig geworden.
Naast voorzitter van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie was hij sinds 1972 verbonden als vrijwillig medewerker aan het Museum van de Koninklijke Marechaussee te Buren, waar hij de biblotheek en het archief opzette.
Bij velen zal hij in dankbare herinnering blijven voorleven.

Van mijn duplicaat boekwerken, bied ik te koop aan:

1. De Nederlandse Strijdmacht en hare mobilisatie (1914-1918)
   J. Kooiman.
2. Navy & Army 1896. Vol.I en II in één Band.
   Zeer vele en grote foto's Engelse leger en marine.
3. The Armies of India Painted by Major A. C. Lovett.
   Text bij Major G. F. Mac Munn (72 gekleurde platen).

Tezamen f 375,-- plus eventuele verzendkosten.

L. FRANCKE - Croesestraat 49 - 3522 AB Utrecht.

BESTUURSMEDEDELINGEN

9e opgave van wijzigingen op de ledenlijst 1977

Nieuwe leden:

440	L. P. J. Vroemen	Waterstoep 29 3471 ET Kamerik	11 (spec.Nederl. (bijz. slag om Arnhem) verzet, geall. para en luchtl. troepen)
441	W. F. Freriks	Staringplein 22 6821 DT Arnhem	3, 4, 5, 20
442	A. J. de Veld	Goudsesingel 36e 3011 KC Rotterdam	20
443	J. C. M. Verhulst	Thomas à Kempisstr. 82 3076 ZN Rotterdam	1, 3, 6, 11 18, 19
444	A. J. C. Kok	Altingstraat 4 2593 SX 's-Gravenhage	2, 3, 4, 5
445	Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden t. a. v. Mevrouw J. P. A. E. Kuneman, conservatrix	Javastraat 50 2508 GM 's-Gravenhage	4

Adreswijzigingen:

101	J. D. Besselink	Daniëlstraat 1a 4771 RP Langeweg
161	Stadsbibliotheek Maastricht	Nieuwenhofstraat 1 6211 KG Maastricht
370	S. Lecocq	Plevierstraat 105 1742 AM Schagen
433	H. J. Verweyen	Ghijseland 61 3161 VG Rhoon

Tot ons leedwezen moeten wi j het overlijden melden van onze voorzitter en wij verzoeken U:

10 F. L. Diekerhoff te wijzigen in:

10 Mevrouw G. W. Diekerhoff-Moesman
Oranje Nassaustraat 1
4191 EC Geldermalsen.

Opgezegd:

35	J. A. van Zelm van Eldik	Javastraat 50 's-Gravenhage
329	Kon. Instituut voor de Tropen	Linnausstraat 2a Amsterdam

Afgevoerd van de ledenlijst:

373	C. Hofsteenge	Zuiderdiep 142 Groningen
384	P. J. van der Hoeven	Melis Stokelaan 2654 's-Gravenhage

VOORJAARSEXCURSIE

naar Rhenen en omgeving. Datum: zaterdag 12 mei a. s.

Programma:

10.15 uur	Vertrek per bus vanaf station Ede/Wageningen naar Rhenen.
10.45 uur	Aankomst in stadhuis te Rhenen en ontvangst door burgemeester namens gemeentebestuur.
11.00 uur	Kort overzicht van de geschiedenis van de stad Rhenen door burgemeester T. T. M. H. Bijleveld.
11.15 uur	Korte lezing over de Grebbelinie door de heer J. C. Hopperus Buma.
11.45 uur	Rondgang te Rhenen langs de gerestaureerde Cunerakerk en delen van de middeleeuwse ommuring.
13.00 uur - 14.00 uur	Lunch in Hotel 'De Grebbeberg'.
14.15 uur - 15.15 uur	Wandeling over de Grebbeberg naar Militaire begraafplaats.
15.30 uur	Terugkeer per bus naar station Ede/Wageningen. Indien voldoende tijd en interesse via het voormalig Fort de Roode Haan en de Emmikhuizerberg.

De kosten per deelnemer bedragen f 30,--. Belangstellenden dienen zich aan te melden door middel van het aanmeldingsformulier elders in dit blad vóór 3 mei a. s. bij de heer J. C. Hopperus Buma, Huygenslaan 18, 3818 WC Amersfoort, en gelijktijdig het verschuldigde bedrag over te maken op gironummer 29 40 790 ten name van de penningmeester

van de Militaire Historie te Houten onder vermelding van:

'Voorjaarsexcursie 1979 voor ..... personen'.

N. B.
Het stadhuis van Rhenen bevindt zich op het plein achter de Cunerakerk.

Zij die zich willen voorbereiden op deze excursie worden verwezen naar:

E. H. Brongers, 'Grebbelinie 1940'.

J. C. T. van Blommestein, 'De Grebbelinie, van militair verdedigingswerk tot cultuurhistorisch erfgoed en natuurmonument'. (Uitgave onder auspiciën van de Stichting Menno van Coehoorn).

DE BISSCHOPSSTAD RHENEN EN DE GREBBELINIE

Deze Stichtse stad, bekend om haar Cunera-legende, moet omstreeks 1250 stadsrechten hebben gekregen.
Aanvankelijk floreerde de stad door de bisschoppelijke tol en de muntslag
Na een periode van verval beleefde de stad aan het einde van de 15e eeuw een tweede bloeiperiode.
Rhenen werd toen ontdekt als pelgrimsoord en velen trokken derwaarts.
De nog steeds aanwezige sluier van de heilige Cunera bleek hogere krachten te bezitten.
Omdat het de sluier was geweest waarmee zij gewurgd was, vonden zij die aan keelziekten leden hier beterschap.
Ook omdat Cunera na vermoord te zijn in een paardenstal werd begraven, vonden aan geheimzinnige kwalen lijdende paarden hier genezing.
Wat de krijgsgeschiedenis betreft kan vermeld worden, dat bisschop Jan van Arkel de stad op eigen kosten met muren, bolwerken en poorten heeft laten omsluiten.
De reden van deze voortvarendheid moet gezocht worden in het feit dat de bisschop een grensvesting wenste tegen de expansiedrift van de Gelderse hertogen.
In het jaar 1400 was het geen krijgsgeweld dat toesloeg, maar een grote brand welke de stad volledig in as heeft gelegd.
Op 14 februari 1483 sloeg de oorlog toe. In dit geval betrof het een burgeroorlog, want het gold een Utrechtse strafexpeditie onder de ruwaard Engelbert van Kleef.
Een dergelijke ramp trof Rhenen 16 jaar later in 1499 en weer hielden de Utrechtenaren er huis. Een schilderij in het raadhuis herinnert nog aan deze gebeurtenis.
Een derde inneming waarvan de geschiedenis gewag maakt is die van 1527.
Rhenen was ook onder de steden van het Sticht, die zich met Filips van Bourgondië, bisschop van Utrecht, verbonden tegen de Geldersen.
De Geldersen hielden zich geruime tijd bezig met strooptochten; in die kommervolle dagen hield men te Rhenen dag en nacht de poorten gesloten.

De stad zou echter vallen door de list van Jacob Tuk, die een hooiwagen binnen de stad wilde brengen en deze te hoog had opgetast. De wagen reed klem in de stadspoort, waarna verdekt opgestelde Geldersen de poort en stad stormerhand in bezit namen.
Een achttal maanden later moest de hertog Karel van Gelder de stad ontruimen, omdat hij de bezetting nodig had voor Harderwijk, dat door de Hollanders belegerd werd.
In het najaar 1528 verscheen de graaf Van Hoogstraten in de stad om deze namens de nieuwe landsheer Karel V in bezit te nemen. Gedurende de 80-jarige oorlog lag Rhenen vergeten aan de Rijn.
Het enige vermeldenswaardige is de slag bij Amerongen op 23 juni 1585 welke slechts op enkele kilometers van de stad gelegen plaats vond.
De vesting had haar waarde verloren, want nieuwe frontieren en grensvestingen waren langs de IJssel en de Maas ontstaan en aangelegd.
In juni 1672 zou de stad nog eenmaal overlast ondervinden van het op Holland terugtrekkende Staatse leger, hetwelk belast was geweest met de IJsselverdediging. Deze troepen gingen zich bij hun doortocht door de stad aan plunderingen te buiten.
Ruim 120 jaar later waren het op 13 februari 1795 een aantal Franse huzaren, die een einde maakten aan het ancien regiem.
Na de Franse tijd een verder verval van de stad en rond 1840 werden de fraaie stadspoorten en muren voor een groot deel geslecht.
De weinige inkomsten werden verkregen door de verbouw van tabak.
Uit deze tijd stammen de nu nog aanwezige markante tabakschuren.
Tussen 1582 en 1590 zou reeds een rapport uitgebracht zijn over de mogelijkheid, welke de moerassige gesteldheid van de Gelderse Vallei bood tegen een aanval uit het oosten op Holland en het Sticht.
Van de, in het rapport aanbevolen linie (beschansing) van Rhenen naar Amersfoort, en vier schansen, werd slechts de schans te Woudenberg aangelegd.
In 1629, toen de vijand van het oosten opdrong om Frederik Hendrik te dwingen het beleg voor 's-Hertogenbosch op te geven kwam de aanleg van de 'Landweer' aan de Grebbe weer in de belangstelling. De Schans bij Woudenberg werd met spoed opgemaakt en een werk bij de Rode Haan aangelegd. Kort daarop gaven Amersfoort en het Huis ter Eem zich aan de oprukkende Spanjaarden en hun bondgenoten over.
In 1672 werd een globaal onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid van het formeren van een waterlinie in de Gelderse Vallei.
Eerst in 1701 zou Menno van Coehoorn een voorstel doen inzake de inundaties in de Gelderse-Vallei.
Na 1731 werd een aantal werkzaamheden uitgevoerd.
Ook in 1785/86 werden nog verscheidene nieuwe werken aangelegd.
Toen midden januari 1795 de landsverdediging ineenstortte, waren de inundaties van de Grebbelinie bevroren.
In 1799 werd op aanwijzingen van de Directeur-Generaal der fortificatien H. van Hooff een aantal nieuwe werken aangelegd.
In 1806/07 verrichtte de kapitein-ingenieur C. C. van Hooff waterpassingen in de Grebbelinie en verwerkte deze in een uitvoerig rapport.

Uit dit rapport bleek de kwetsbaarheid van de linie in verband met het grote verschil in het niveau van de inundatiekommen.
In 1847/48 vonden weer enige werkzaamheden plaats. Ook werd de Grebbesluis vernieuwd.
Bij K.B. van 28-5-1926 stbl. 156 werd een groot deel van de werken van de Grebbelinie opgeheven als vestingwerk.
In 1939/40 werd de Grebbelinie, onder gewijzigde omstandigheden en inzichten, in staat van verdediging gebracht.
Met de bouw van een motorgemaal bij de Grebbesluis werd begonnen, doch deze was in mei 1940 nog slechts in een begin van uitvoering.
Na de 2e wereldoorlog verloor de Grebbelinie opnieuw haar militaire betekenis; de laatste werken werden bij K.B. van 18 oktober 1951 st. bl. 456 opgeheven als verdedigingswerk.

TASTBARE HERINNERINGEN AAN IERLANDS VRIJHEIDSSTRIJD (II en slot)

door L. Verhoeff.

Tenslotte moest de Britse regering wel inbinden, vooral omdat in Amerika scherpe protesten tegen het Britse optreden in Ierland begonnen te worden gehoord.
Er werd een wapenstilstand gesloten op 11 juli 1921 en onderhandelingen werden geopend, die resulteerden in het Anglo-Ierse verdrag van 6 december 1921.
De Ierse volksvertegenwoordiging ratificeerde het verdrag op 7 januari 1922 met een krappe meerderheid (64 voor, 57 tegen) en Ierland was een dominion.
De Britse troepen begonnen Ierland te verlaten, de Volunteers begonnen het Free State Army op te bouwen en allerlei impopulaire Britse maatregelen werden teruggedraaid.
Queenstown, zo genoemd ter ere van het bezoek van Koningin Victoria in 1849 werd weer Cobh (Engels: Cove) en Kingstown, zo genoemd ter ere van het bezoek van Koning George IV in 1821 werd weer Dun Laoghaire, wat wordt uitgesproken als rijmend op soon weary en Laoire's Fort betekent.
Er waren nog genoeg aspecten die de Ieren dwarszaten. Allereerst natuurlijk de afsplitsing van de zes noordelijke graafschappen (Northern Ireland, ook wel Ulster genoemd, wat onjuist is, want van de negen graafschappen, die samen de provincie Ulster vormen, behoren er drie, Donegal, Cavan en Monaghan, tot de Republiek).
Verder het feit dat de Britse vorst het staatshoofd bleef (de leden van de volksvertegenwoordiging moesten dan ook de oath of allegiance afleggen), sommige havens in Brits gebruik bleven (de Treaty Ports) en de rente die Ierland jaarlijks moest betalen over het bedrag waarmede de landeigenaren door de Britse regering waren uitgekocht (de land annuities). In de opstelling tegenover deze problemen waren twee duidelijk tegenstelde standpunten te onderkennen: van hen die het verdrag voorshands accepteerden, omdat het, naar zij het formuleerden, freedom to achieve freedom verschafte en van hen die het afwezen, omdat het ideaal, de republiek, niet was verwezenlijkt.
De regering, in meerderheid uit personen bestaande, die pro treaty waren, kwam in een moeilijk parket te verkeren, toen anti treaty vrijheidsstrijders bepaalde punten bezetten, waaronder het rechtbankgebouw te Dublin, de beroemde Four Courts, dat werd bezet door een groep onder commando van Roy O'Connor op 14 april 1922.

Na een periode van aarzeling greep de regering in op 28 juni 1922: het gebouw werd onder vuur genomen door een eenheid van het Free State Army met kanonnen, die men van de nog aanwezige Britse troepen had geleend. Dit was het sein tot de Burgeroorlog, die heeft geduurd tot mei 1923. Het westen van Ierland was gedurende die periode vrijwel geheel in handen van de Irregulars, zoals de anti-verdragsmilitairen meestal werden genoemd, in tegenstelling tot de Regulars van het Free State Army.
Eerstgenoemden bleven zich echter ook I. R. A. noemen (afb. 5).

Afb. 5.

Gedachtenissteen in de muur van het station te Killarney. Het opschrift is alleen in de Ierse taal gesteld; de vertaling ervan luidt: Ter dierbare nagedachtenis aan/ Bartholomew Murphy/ Castleisland/ van het Ierse Republikeinse Leger/ die zijn leven gaf voor de Republiek/ op deze plaats/ op 19 oktober 1922/ Moge God zijn ziel genadig zijn.

De jonge republiek trad met harde hand op tegen de opstandelingen. Soms werden draconische maatregelen genomen, zoals het standrechtelijk doodschieten van gevangen genomen tegenstanders (afb. 6) en verschillende malen zijn de gebeurtenissen geheel uit de hand gelopen, zoals bijvoorbeeld bij Ballyseedy Cross, dichtbij Tralee, waar op 7 maart 1923 een aantal gevangenen aan een landmijn werd gebonden en opgeblazen (afb. 7).
Talrijke oude rekeningen werden vereffend, waaronder het alsnog in brand steken van huizen van impopulaire personen.
De tragiek van dit alles is hartverscheurend. Een van de leiders uit de vrijheidsstrijd, Tom Barry, zegt in zijn memoires (Commandant General Tom Barry: Guerilla Days in Ireland, Dublin 1949) dat hij gelukkig niet in de toekomst kon kijken op 21 oktober 1920, toen hij met vier andere officieren van de I. R. A. een hinderlaag voorbereidde.
Anders zou hij hebben geweten, dat hij als enige de oorlog zou overleven: twee sneuvelden er in een gevecht tegen de Britten, een in een gevecht tegen de Irregulars en een in een gevecht tegen het Free State Army.
In mei 1923 en later werd het geleidelijk aan rustig in Ierland.

Afbeelding 6.

Grafsteen boven het graf op het kerkhof van Kenmare van vader en zoon O'Connor, die tijdens de Burgeroorlog in deze plaats van bed werden gelicht en doodgeschoten. Het opschrift, alleen in het Engels, luidt: To the memory of Brig. Gen. Tom O'Connor and Capt. John O'Connor of Kerry No. 2 Brigade National Army who killed at Kenmare on the 9th September 1922. R. I. P.

De regering van voorstanders van het verdrag, thans voor een groot deel politiek georganiseerd in de Fine Gael (Verenigd Ierland) werden in 1932 afgelost door tegenstanders, gegroepeerd in de Fianna Fail (Soldaten van het Lot).
Toen dezen echter de regering vormden, moesten zij zich eveneens conformeren aan de bestaande internationale verhoudingen en regels en zich keren tegen de illegaal verklaarde I. R. A.
De eed van trouw werd echter in 1932 afgeschaft.

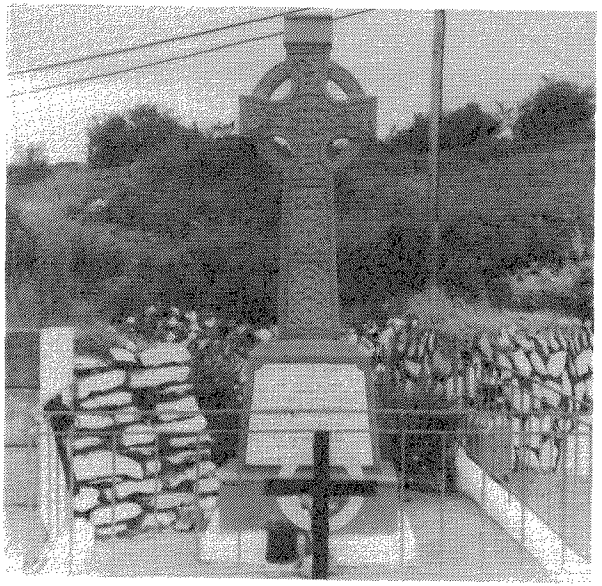
In 1938 werden de laatste havens door de Britten ontruimd en deze havens werden in de Tweede Wereldoorlog voor de belligerenten gesloten. Ierland bleef neutraal: de gebeurtenissen die nog geen twintig jaar daarvoor hadden plaats gevonden, bleken een beletsel om de oorlog voor de vrijheid van het westen met wapens te steunen, daarvoor waren 'Brits' en 'vrij' voor de Ieren te zeer tegenstrijdige begrippen.
In 1948 verklaarde de Ierse Vrijstaat, dat zij een souvereine republiek was, onder de naam Eire, Ireland, die niet langer werd geacht deel uit te maken van het Britse Gemenebest. De breuk was nu volkomen. In Noord-Ierland (in de Republiek spreekt men meestal van the Six Counties) gaat de strijd door. De Ierse regering stelt zich steeds afwijzend op tegenover het optreden van de Provisional I. R. A. in Noord-Ierland; een politieke ommezwaai in de regering van Fine Gael naar Fianna Fail, zoals in 1977 gebeurde, markeert echter een verandering in kleur van deze afwijzing: minder onvoorwaardelijk en met een sterkere ondertoon van anti-Britse gevoelens.

Afbeelding 7.
Monument ter herinnering aan de acht terechtgestelden te Ballyseedy nabij Tralee.
Voor het standbeeld leest men een toelichting in het Iers en het Engels; de Engelse tekst luidt: *Unselfish upholders and fearless defenders of the Irish Republic, these eight men of Kerry, whose names we trace with pride and remember with hommage, suffered martyrdom on this spot on the night of March 6th-7th, 1923* (volgen acht namen).
This monument also commemorates their comrades:(volgen vier namen) who died for Ireland in this locality, and the other men of Kerr No. 1 Brigade of the Irish Republican Army who died in Kerry and elsewhere and whose names are inscribed on the wall.

De strijd, die in het noorden wordt gestreden is voor een buitenstaander moeilijk te volgen. Het is niet alleen een voortzetting van het historische conflict tussen Stuart en Oranje of een godsdienststrijd van Ieren tegen Britten, van armen tegen welvarenden, van oorspronkelijk Keltische bevolking tegen Schotse en Engelse import, van gettobewoners tegen beter gesitueerden en van gekoloniseerden tegen kolonisten. De strijd speelt zich af tussen militaire, para-militaire en guerilla-organisaties in een bonte verscheidenheid van namen, doelstellingen en politieke achtergronden, vaak geïnspireerd door idealen, die door de tegenpartij nauwelijks worden begrepen, laat staan door buitenstaanders.

Het tragische in de hele situatie is dat iedere poging tot matiging een continuatie van de status quo in de hand werkt en derhalve strandt op het intransigente standpunt van de provisonals en dat iedere poging van de Britse regering zich uit de strijd terug te trekken, wordt gefrustreerd door het even onverzoenlijke standpunt van de orangemen. De bitterheid van de standpunten spreekt uit het antwoord dat een verslaggever van de B. B. C. kreeg op zijn vraag: 'Where do the Provos get their mandate?', gesteld aan een aantal gedetineerde leden van de I. R. A. in de gevangenis van Long Kesh in Noord-Ierland. Het antwoord luidde:'From anyone of the thousands of British soldiers in the six occupied counties of Ireland: from the Courts of Strasbourg: from the ghosts of Cromwell: from the English-made famine: from the ashes of Cork: from the tragedies of Kerry: from the murder of Pearse, Connolly, Clarke, to the murders in Derry and the screams of Irishmen and women in the over-flowing jails of the indifferent British public. That 's where the Provisionals get their mandate. And now an question: From where do the British get their mandate?' (The Irish Times, January 11th, 1978). Van het verleden heeft de sage zich soms al meester gemaakt. Toen ik het monument stond te fotograferen dat de herinnering aan een gevecht uit de Burgeroorlog in neutrale bewoordingen levendig houdt langs de weg van Macroom naar Killarney (afb. 8), werd ik aangesproken door een ter plaatse wonende Ier, die mij vertelde dat de namen op het monument de namen waren van de Ieren 'who were killed in the fight for our liberty against the Black and Tans'.

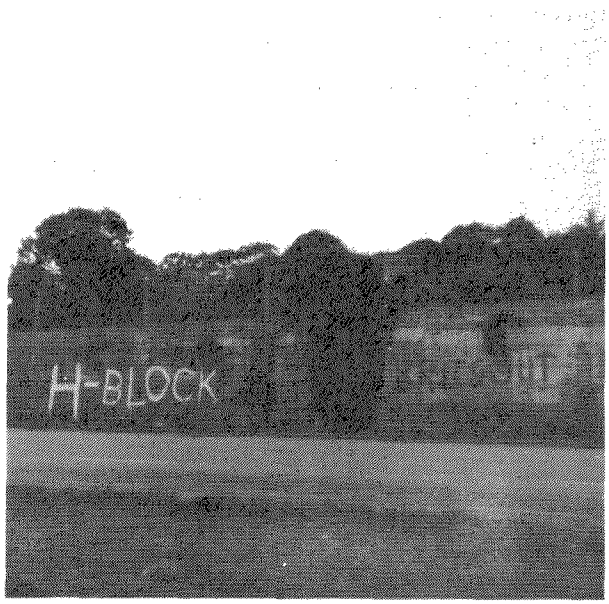

Afb. 8

Monument ter herinnering aan zeven gesneuvelden langs de weg van Macroom naar Killarney. Het opschrift, alleen in het Engels, luidt:
Erected tot the memory of the following members of the Irish National Army who fell in action here on Sept. 16th 1922 (volgen zeven namen).

De datum op de steen luidt echter 16 september 1922, toen de gehate Britse politietroepen al maanden geleden van het toneel waren verdwenen. . . . . .

Maar de anti treaty en anti-Britse opschriften, die op veel plaatsen zijn aan te treffen (afb. 9) spreken de taal van de huidige realiteit: het voortdurend verzet tegen de voor de Ieren onaanvaardbare scheur door het Groene Eiland.

Afbeelding 9.

Opschriften op een tuinmuur langs de weg van Cork naar Macroom. H-Block is een veel voorkomend opschrift en slaat op de afdeling van de gevangenis te Long Kesh in Noord-Ierland, waar de tot gevangenisstraffen veroordeelde leden van de I. R. A. verblijven en over welks toestanden op het gebied van hygiënische en andere faciliteiten veel te doen is. Het opschrift Brits out! (altijd in deze vorm, nimmer als 'British')treft men nog frequenter aan, vooral op viaducten, muren en ruïnes langs de grote wegen.

ENKELE ACHTERGRONDEN BETREFFENDE DE FUNKTIE, DE VORM EN DE VORMGEVER VAN VESTINGWERKEN. *

door Chr. Will.

In de vijftiende en de zestiende eeuw werd in Italië de basis gelegd voor de grondvorm van de Europese vestingstad, welke tot ver in de negentiende eeuw gehandhaafd bleef. Nieuwe denkbeelden ten aanzien van de stedebouw waarbij men zowel met militaire als met esthetische eisen rekening hield, treft men aan in verhandelingen over nieuw te bouwen steden. Bij de hierin besproken plannen werden zuiver rationele en geometrische kriteria als uitgangspunt genomen.

MILITAIR-POLITIEKE ACHTERGRONDEN.

De ideale stad of de 'città ideale' was volgens Argan 1) in feite een artistieke en 'politieke' uitvinding van zijn tijd omdat ze werd gebouwd volgens het harmoniemodel:

hierin moest de volmaakte architektonische vorm der stad overeenkomen met het ideaal van haar politieke en sociale voorzieningen, welke ontworpen waren door de 'wijsheid' van de 'prince' 2) en op dezelfde wijze uitgevoerd als de geometrie van de plattegrond en de schoonheid van de gebouwen, ontworpen en uitgevoerd door de vakbekwame bouwmeester.

Von Moos 3) merkte op dat in de militaire architectuur een van de meest oorspronkelijke factoren van de geschiedenis zichtbaar is geworden: het streven naar macht, zekerheid en de duurzaamheid daarvan. Er is geen architectuur beweert hij, die niet op de één of andere wijze met macht, rang en autoriteit verbondenis. Dat het slechts een kwestie van zuiver technisch kunnen van de ingenieur zou zijn, is een fictie. Niet alleen was het noodzakelijk macht en gezag technisch en organisatorisch veilig te stellen maar deze ook in esthetisch opzicht te verwezenlijken, op deze wijze worden 'Ingenieurstechnik' en architectuur tot partners binnen een alles omvattende esthetische techniek waarin feitelijke overwegingen en aspiraties op politiek gebied zichtbaar gemaakt werden.

Argan meent dat de politiek-militaire invloed het duidelijkst blijkt uit de mate waarin de 'schil' van de stad een defensieve structuur vertoont. De fortificaties waren de konkretisering der ideeën van veiligheid en kracht die de vrijheid van de burgers moest waarborgen.

De stadsmuur omsloot het lichaam van de stad zoals een wapenrok het lichaam van de soldaat. Men moet die zien als een materiële bescherming, maar tegelijkertijd ook als een psychologische defensie, ze was namelijk bedoeld om de vijand vrees in te boezemen en de verdedigers een gevoel van veiligheid te geven. In de Middeleeuwen waren de fortificaties voornamelijk defensief, in de Renaissance tevens offensief. Dit droeg ertoe bij dat de stadsomwalling een waar oorlogsinstrument werd; het feit dat de stad nu deel uit ging maken van een groter politiek geheel maakte haar verdedigingswerken tot meer dan een beschermende ring. Veel kleinere vestingen dienden als defensieve voorposten rondom een belangrijker stad of gebied. Soms waren dorpen die op strategisch belangrijke plaatsen lagen, versterkt, waarbij ze het aanzien en de status van een stad kregen.

Tegen het einde van de zestiende eeuw werden nieuwe steden gesticht voor geen ander doel dan om militaire garnizoen onder te brengen nabij fronten die aangevallen zouden kunnen worden 4).

ESTHETISCH-TECHNISCHE ACHTERGRONDEN

Het ontwerpen en bouwen van technische projekten was voor vrijwel de meeste bekende bouwmeesters van de Renaissance een belangrijke aangelegenheid 5).

In het begin van de zestiende eeuw bestaat er in de bouwkunst nog geen onderscheid tussen kunst en techniek. Sinds de tweede helft van de zestiende eeuw is er volgens Von Moos 6) een scheiding gekomen in de burgerlijke en militaire bouwkunst en hij vraagt zich af 7) of de jaren 1550-1600, wat de militaire architectuur betreft misschien beschouwd mogen worden als een overgangsperiode van een esthetisch naar een technisch tijdperk.

De esthetica was niet verdwenen maar er vond een verschuiving plaats. Het zogenaamde niveau van de aanschouwelijkheid der fortificaties heeft zich verlegd van de vertikale naar de horizontale projectie, wat wil zeggen dat de verschillende verdedigingsonderdelen wel bepalend zijn voor de vorm van de plattegrond maar dat ze in het landschap zich geheel aan het gezicht onttrekken.

Het idee van fassade is verdwenen, immers, pas in vogelvluchtperspectief 8) geven de werken het beeld van hun eigenlijke functie prijs. Zij liggen trapsgewijze lager naar mate ze verder van de hoofdwal zijn gelegen. Slechts in de plattegrond zijn ze wat ze werkelijk zijn: de volumineuze eenheden vormen de fysische grenzen of vormen een overgangsfase tussen de natuurlijke omgeving en de stad, en tegelijk zijn zij het toonbeeld van macht. Wel moet opgemerkt worden dat in de uitwendige vormentaal nog enkele romaanse en gotische tradities gehandhaafd blijven, namelijk de gewelfbouw 9). De visuele veranderingen zijn niet het resultaat van een specialisering in de bouw in de zin van een rolverwisseling tussen architect en ingenieur, maar het gevolg van vernieuwingen op het gebied van de oorlogvoering. Von Moos noemt dit een nieuw niveau van aanschouwelijkheid, die zich nu meer afspeelt op dat van de conceptie; de plattegronden van de moderne verdedigingswerken zeggen meer dan de bouwwerken zelf. Deze zijn gereduceerd tot geometrische vormen en daarin werd de militaire architectuur verrijkt met nieuwe manieren van landmeten, kartografie en bovendien met een vormentaal zoals de emblematiek, de getallensymboliek of de kosmologie die de Middeleeuwen ons als erfenis nalieten. De Italiaanse ontwerpers gaan zich te buiten aan 'Spielerei' met deze beeldtraditie en het opmerkelijke is dat de gevonden vormen nog funktioneel zijn ook. Toch gaat het volgens Von Moos slechts om formele en ikonografische betrekkingen die zich alleen op het gebied van de horizontale projektie afspelen, en nauwelijks in de vorm van de 'architettura militare' zelf konkreet worden 10).

De cirkelvorm en de daarvan afgeleide stervorm waren in de zestiende eeuw belangrijke aspecten in de afbeeldingen van de ideale vesting. Zo was de geometrie niet alleen een intellektueel spel maar ook een praktisch instrument voor de opzet en de bouw. Zonder wiskunde was de vestingbouwkunst niet denkbaar: landmeten, meet- en rekenkunde waren belangrijke vakken voor de ontwerper. Daniël Speckle zegt in zijn 'Architectura' van 1589 dat de vestingbouwer in de eerste plaats goed op de hoogte moet zijn van mathematica en voorts van de bouwtechniek en de krijgskunst. In de zeventiende eeuw werden vestingbouwkunst en wiskunde in de Republiek door dezelfde docenten onderwezen aan de Leidse universiteit waar een leerstoel bestond voor 'Fortificatie en dependerende Sciëntiën'. Aan deze onderwijsinstelling en aan de hoge en zogenaamde illustere scholen werden ingenieurs opgeleid; onder die titel werd destijds een militair-technische betrekking verstaan 11). De basis tot deze opleiding is in de Lage Landen gelegd door Simon Stevin 12).

De renaissancistische opvattingen van de Italianen betreffende symmetrie en verhoudingen steunen voornamelijk op de herleving en de interpretatie van de klassieke Vitruviaanse theorie 13). Vitruvius, voorbeeld voor vele theoretici, noemt als criteria voor het bouwen de kunst van de 'eurhytmia' en de 'symmetria'. Vooral in de vestingbouw krijgen de Vitruviaanse bouwcriteria 'firmitas' (stevigheid) en 'utilitas' (nuttigheid) een esthetische vorm die soms die van de 'venustas' (schoonheid) overtreft en een betekenis krijgt die het magische raakt 14). Opmerkelijk is dat de vestingwerken zowel in funktioneel als in esthetisch opzicht afgeleid zijn van abstrakte concepten, die leidden tot de stervormige verdedigingswerken. Deze breidden zich in de zeventiende en achttiende eeuw onder invloed van de grotere reikwijdte van de artillerie nog verder uit tot een defensie in de diepte.

Zo kunnen we met Quentin Hughes 15) concluderen dat het boeiende van de militaire architectuur vooral ligt in haar eerlijkheid, ondanks de psychologische invloed die ervan uitgaat, want in wezen is het een zeer functionele architectuur die niet onderhevig is aan mode maar slechts verandert uit noodzakelijkheid, daartoe gedwongen om te kunnen blijven voortbestaan.

* Dit artikel is afkomstig uit de studie: Menno van Coehoorn en de ontwikkeling van de vestingbouw, 's-Gravenhage september 1979. (van Chr. Will) (niet in de handel)

NOTEN:

1. Argan, G. C., The Renaissance City, New York 1965, p. 14.
2. Dit is de stedelijke vorst in het oude Italië.
3. Moos, S. von, Turm und Bollwerk, Beiträge zu einer politische Ikonographie der Italienischen Renaissancearchitektur, Zürich 1974, p. 208 - 210, 216 en 217.
4. Argan, op. cit. p. 18-19.
5. Von Moos, op. cit. p. 208: Leonardo da Vinci beveelt zichzelf in een brief in de eerste plaats aan als militair ingenieur en daarna pas als kunstenaar en beeldhouwer.
6. Von Moos, op. cit. p. 212.
7. Von Moos, op. cit. p. 192.
8. Vanaf de zestiende eeuw werd bij voorkeur het vogelvluchtperspectief gekozen voor het afbeelden van een stad.
9. Vermeulen, F., 'Over den ouden vestingbouw in Nederland in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw': in: Oudheidkundig Jaarboek 1937, 6e jaargang aflevering 2, p. 59, hier wordt melding gemaakt van ton- en ribloze kruisgewelven.
10. Von Moos, op. cit. 193 - 195.
11. Schukking, W. H., De oude vestingwerken van Nederland, Amsterdam 1941, p. 16-17.
12. In het jaar 1600 al stelde hij een nederlandstalige instructie op voor het onderwijs.
13. Vitruvius, De architectura, I en II.
14. Von Moos, op. cit. p. 210 en 215.
15. Hughes, Q., Military Architecture, London 1974, p. 7.

ATJEH WEER IN HET ZOEKLICHT

door C. A. Heshusius.

Middelburg 1602

Men wrijft zich de ogen uit indien men vernéemt dat zojuist, om precies te zijn op 24 oktober 1978 te Middelburg weer een plechtigheid heeft plaatsgevonden waarbij Atjeh in de belangstelling was.
Z. K. H. de Prins der Nederlanden onthulde daar in de Tussenkerk (Wandelkerk), Onder den Toren, bij het bekende Abdijplein in de Zeeuwse hoofdstad een fraai bewerkte gedenksteen, waarop de volgende inscriptie:

'Ter nagedachtenis aan Abdoel Hamid, hoofd van het Atjehse gezantschap door Sultan Ala Oeddin Riajat Sjah Lillahi Fil Alam . . . afgevaardigd naar Prins Maurits met de Zeeuwse schepen de 'Zeelandia' en de 'Langhe Barcke'. Hij was oud een-en zeventig jaar, overleed in 1602 en werd bijgezet in de Oude Kerk te Middelburg.

De Stichting Peutjut-Fonds heeft deze gedenkplaat doen plaatsen 24 oktober 1978'.

Ook hier was de Stichting Peutjut-Fonds (zie eerder het artikel over generaal Köhler's herbegrafenis, blz. 142 in ons sept./okt. nummer van dit jaar op het gerestaureerde Nederlandse Peutjut-ereveld in de Atjehse hoofdstad) weer actief geweest. Men kan het ook zien als een hommage aan het land Atjeh, waar Nederland, te beginnen in 1873 zijn grootste en langste koloniale oorlog voerde en als gebaar van dankbaarheid voor de hulp bij de recente wederopbouw van dat grote kerkhof op Noord-Sumatra.

Atjeh, steeds een zelfstandig vorstendom, was in de 16e en 17e eeuw een dominerende macht met grote militair-maritieme invloed in dat deel van Azië: de economie steunde op het monopolie van de peper, toen een zeer begerenswaardig artikel in Europa.
Reeds was Atjeh in conflict met de opdringende Portugezen en Spanjaarden toen ook de Nederlanders in de Indonesische Archipel verschenen en - als tegenstanders van de Portugezen - goede banden smeedden met de staat Atjeh.
In die tijd verstoorde een pijnlijk incident de goede wederzijdse betrekkingen; de hoofdpersonen bij de tragedie welke zich afspeelde op de rede voor Atjeh waren onze bekende ontdekkingsreizigers, de gebroeders de Houtman (in 1596 de eerste aankomst van Nederlandse schepen op West-Java bij Bantam). Bij een tweede reis kwamen beide broers langs Atjeh: daar werd Cornelis, de oudste van de twee, in september 1599 vermoord terwijl Frederik met enige andere schepelingen gevangen werd genomen; de sultan had in deze affaire de hand.
Op dringend verzoek van Prins Maurits werd Frederik in begin 1601 vrijgelaten en overgedragen aan een Zeeuws eskader van vier schepen (w. o. de Zeelandia) onder leiding van de opperkooplieden de Roy en Bicker die met Maurits' brief en geschenken op de Atjehse kust waren aangekomen.
De sultan zond met de thuisvarende schepen een gezantschap mee, bestaande uit de reeds eerder genoemde grijsaard Abdoel Hamid, de admiraal Sri Mohammed en de edelman Mir Hasan. Onderweg naar Europa werd nog bij St. Helena een Portugees oorlogsschip (San Jago) buitgemaakt en na een voorspoedige reis was men 20 juli 1602 weer in Zeeland terug.
Vermoedelijk was alles wat te veel geweest voor het hoofd van het gezantschap want, een paar weken later, 9 augustus 1602, overleed de heer Abdoel Hamid.
Met veel statie werd de overledene in de Sint Pieterskerk te Middelburg bijgezet.
Op het graf kwam door de zorg van de bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie een gedenkplaat met in het latijn een opschrift dat naast de relevante gegevens nog gewag maakte van de overmeestering van het vijandelijke galjoen!

Atjehers in de legerplaats bij Grave

De andere leden van het gezantschap bezochten nadien Prins Maurits in zijn legerkamp vóór Grave.

De aanwezigheid van onze stadhouder was daar dringend nodig; het beleg van deze Spaanse veste was een snelle operatie welke zojuist op 18 juli 1602 was aangevangen. De Prins was daar al bij zijn troepen toen de genoemde schepen in Vlissingen arriveerden: het beleg eindigde enige weken later met de overgave van de stad op 19 september van het zelfde jaar.

In deze periode maakte Maurits op 27 augustus even tijd om de Atjehers in audiëntie te ontvangen op zijn commandopost. Er zijn meerdere prenten van dit bijzondere gebeuren. De hier afgebeelde is een 18e eeuwse gravure.

Het gezelschap bleef vier dagen bij het leger. De geschenken van de Sultan van Atjeh waren een ponjaard (vermoedelijk een 'reuntjong',het nationale Atjehse steekwapen), een kostbare beker en een vogel.
Het in de 19e eeuw door het Provinciaal Friesch Genootschap uitgegeven werk van Jhr.Fredrich van Vervou ('Eenige Gedenckweerdige Geschiedenissen ter narichtinge der nakomelingen . .') geeft de volgende curieuze details omtrent het niet alledaagse gezelschap dat in het legerkamp bij Grave verscheen.
Niet geschroomd werd daarbij een schatting te maken van de prijs van de beker.
Ook de officiële kledij der gezanten werd gememoreerd, alsmede de oosterse wijze van groeten en zelfs het niet eten van kippevlees waaraan geen rituele slachting was voorafgegaan:

> "'t Eerste present was ene cleyne poniaert,waeraff het gewest met rubijnen verciert waere; het twyede was een bekerken van onbekent stoff, nochtans geheel messing gelijckende; het derde was een rode papegay.
> Nu stond dit bekerken in ene goudene schotel, geestimeert op 400 gulden, ende was 't bekerken gevuld met camphora, 't welck in haer landt voor een groot present geachtet wert. Deze mannen waeren van coleur als gele moren, dragende lange rocken tot onder die knye, met ene witte sijden rock boven over d'ander, ende ene poniaert op te sijdt; het hoofd had geen ander decksel als ene cattoenen doeck omme gewonden, ende alsoo gelijck ene krants om 't hooft geleyt, soodat mint hayr boven daeruyt sien kunde. Deze doeck nemen sij niet vant hooft, gelijck wij die hoeden doen; maar wanneerse yemant eere bewijsen, soo voudense haere handen, leggende die duymen over elcks anderen, stekende alsoo die handen om hooch, ende hoese die hoger opheven, hoe oyck die reverentie groter geachtet wert. Ick hebse deur enen taelman aen gesproocken, ende deden mij die selvige reverentie. Dese mannen en wilden geen hoender vleys ofte diergelijcke createuyren eeten, ofte wildense selver doden, etende deselvige daer nae. Dese Gesanten en sijn niet langer als vier dagen int leger geweest, waer nae sij wederomme gereiset sijn nae Nimwegen, Aernhem ende Amsterdam, ende sijn daer nae weder naer Oostindien getogen."

Pas in december 1603 keerden de Atjehse heren terug naar hun vaderland alwaar zij in de loop van 1604 aankwamen.

Een verbond met Atjeh was voor ons land het gunstige resultaat.

De grafzerk en steen in Middelburg zijn echter bij de sloop van de kerk in 1834 verloren gegaan.

Er was toen geen restant meer van het gebeuren uit 1602, totdat nu, in 1978 het Peutjut-Fonds een nieuwe steen schonk en de plechtigheid met de provinciale, plaatselijke en kerkelijke autoriteiten op een eenvoudige maar uiterst zinvolle wijze wist te organiseren. Een koperkwartet van de Koninklijke Militaire Kapel omlijstte de ceremonie en een islamitisch schriftgeleerde sprak een gebed uit.

Laat het nooit wéer gebeuren . . . .

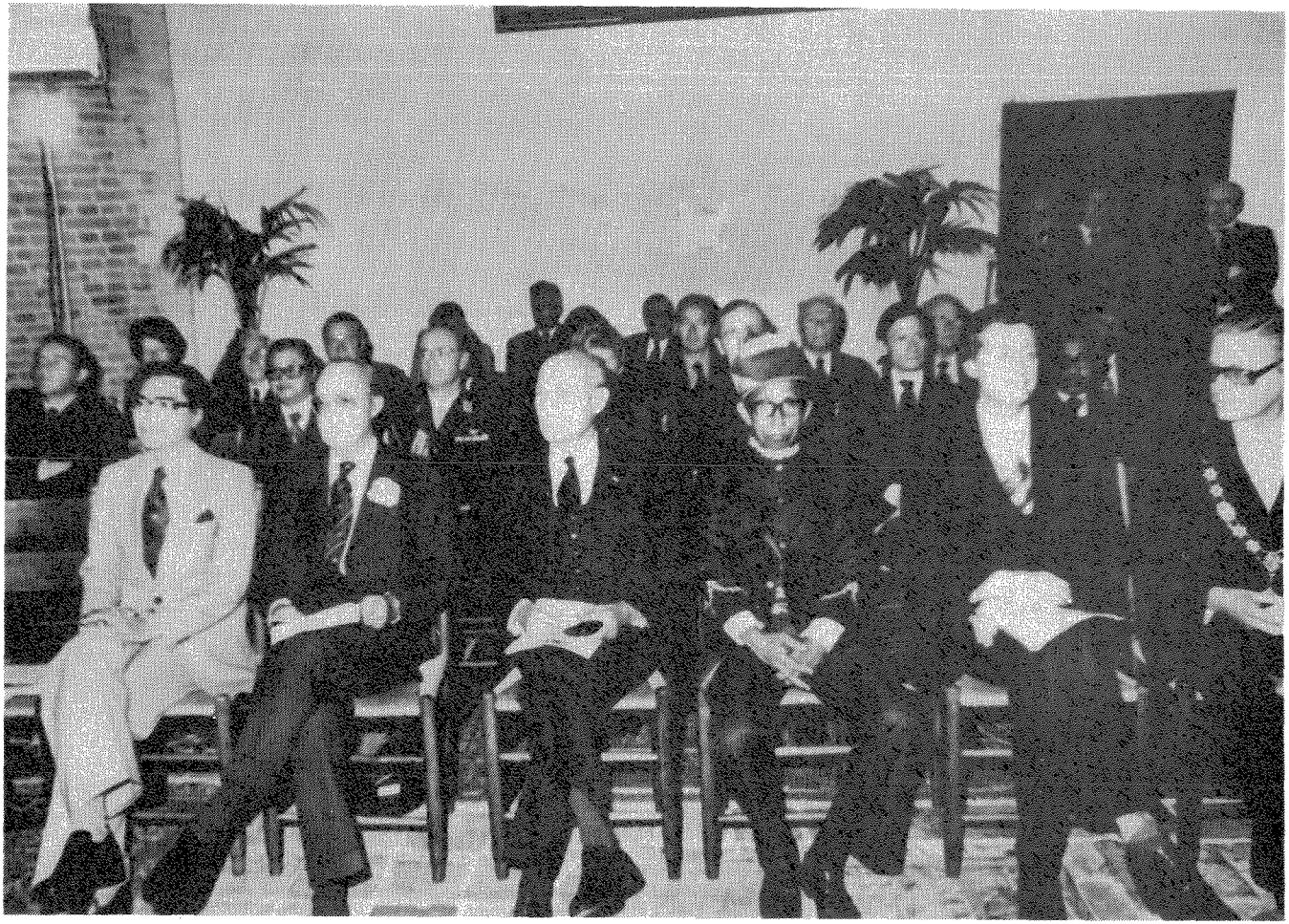
Naast de voorzitter van het Fonds werd ook het woord gevoerd door de zaakgelastigde van de ambassade van de Republiek Indonesië en door dr. T. Iskandar, eveneens namens de Indonesische regering; ook door de Nederlandse Atjeh-historicus dr. A.J. Piekhaar.

Vooral deze laatste wist zo treffend onder woorden te brengen wat deze plechtigheid in de Zeeuwse hoofdstad en de aanwezigheid van de Prins der Nederlanden daarbij betekende ten aanzien van de huidige verhoudingen van ons land met zowel Indonesië als geheel als met Atjeh in het bijzonder.
In het slot van zijn welgekozen betoog stelde bij namelijk:

" . . . Tot zover in het kort de geschiedenis van het eerste Atjehse gezantschap in Nederland. Niemand zal toen hebben vermoed hoeveel jaren van strijd in later eeuwen tussen Nederlanders en Atjehers zouden volgen.
Wij mogen dankbaar zijn dat die jaren voorbij zijn en geen blijvende verwijdering ten gevolge hebben. (. . . .) 'Wat gebeurd is, is gebeurd, maar laat het niet weer gebeuren', is een oude Atjehse zegswijze.
De herbegrafenis van generaal Köhler(. .) is symbolisch voor de gevoelens die de Atjehers jegens hun vroegere tegenstanders koesterden. Oude vriendschapsbanden zijn hersteld, nieuwe zijn aangeknoopt (. . .) De Atjehers zijn welkom hier, de Nederlanders in Atjeh. Moge het zo blijven tot in lengte van dagen. "

Het mag niet onvermeld blijven dat in Middelburg ook aanwezig was de heer Aboe Bakar die daags tevoren - voor het eerst van zijn leven - in Nederland was gearriveerd en in nationaal kostuum (met hoofddracht) bij de eregasten plaats nam.
Hij was er als afgevaardigde van de Gouverneur van Atjeh; enige tijd geleden was hij gereed gekomen met de vertaling in het Indonesisch van Paul van 't Veer's boek, 'De Atjeh-Oorlog'. Aboe Bakar is thans bezig zoveel mogelijk Nederlandse lectuur over Atjeh in de Indonesische taal te vertalen.

Tenslotte nog enkele gegevens.
De Stichting Peutjoet-Fonds is per telefoon bereikbaar op 023-256647 of per brief naar Postbus 22 te Bloemendaal: secretaris-penningmeester is de kol. inf. b.d. KNIL J.H.J. Brendgen; het postgironummer is 3.56.46.00.

Een klein gezelschap woonde de plechtigheid in de Wandelkerk te Middelburg bij. Op de voorste rij van l. n. r. : de wnd. ambassadeur van Indonesië de Heer Garnawan Dharmaputra; Z. K. H. Prins Bernhard; luit-gen. b. d. F. v. d. Veen, voorz. Peutjoet-Fonds; de Heer Aboe Bakar, vertegenw. v. d. Gouverneur van Atjeh; commissaris v. d. Koningin in de prov. Zeeland dr. C. Boertien en de burgem. van Middelburg, drs. P. A. Wolters. (foto van Prov. Zeeuwse Courant).

Prins Maurits ontvangt in zijn legerplaats bij Grave de gezanten uit Atjeh.
Ets uit de 18e eeuw, Atlas van Stolk, Rotterdam, 18, 216, 1978, 383.

Enige geraadpleegde literatuur:

- Indisch Militair Tijdschrift, 1898, feestaflevering, blz. 73.
- Grote Winkler Prins Encyclopedie.
- Encyclopedie van Ned. Indië, dl. I, blz. 73 e.v.
- Het Staatsche Leger, deel III, blz. 70 e.v., F.J.G. ten Raa en F. de Bas.
- Documentatie van de zijde van het Peutjoet-Fonds.

STUDIE-AFDELING MILITAIRE MUZIEK

In de eerste plaats maak ik melding van twee boeken op het gebied van de militaire muziek. Het ene is een commerciële uitgave van de Blandford Press (Poole, Dorset) geheten: 'Military Bands and their uniforms, samengesteld door Jack Cassin-Scott en John Fabb; prijs ƒ 35,50, te bestellen via de gewone boekhandel. Het is een Engelse uitgave, dus wordt in hoofdzaak aandacht besteed aan de Engelse militaire bands. Veel prentwerk, ook in kleuren. Na een aanvankelijk goede inleiding op historisch gebied verzandt op den duur het verhaal in losse, wat onsamenhangende commentaren op de afgedrukte prenten. Ook wel wat onnauwkeurigheden, b.v. is volgens de schrijvers J.P. Sousa dirigent van de Navy Band geweest; in feite was dat de U.S. Marine Band. Toch een aardig (prenten-)boek met een aantal interessante wetenswaardigheden.
Het tweede boek is een geschiedschrijving van de Britse marinemuziek, de Royal Marine Bands, ontstaan uit de Divisional Bands en de Royal Naval School of Music en de Royal Marines Band Service, die uiteindelijk in 1950 werden samengevoegd tot de Royal Marines Band Service.
Een gedetailleerd en goed geschreven verhaal van 150 bladzijden, met illustraties.
Te verkrijgen bij de auteur, John Trendell, 37 Chalk Hill, West End, Southampton, S03 3 BY voor £ 2,50 + verzendkosten. De titel van het boek is 'Operation Music-Maker'.
In aanvulling in wat ik een vorige keer schreef over de nieuwe Nederlandse LP van Jhr. Mr. Reuchlin, getiteld 'Wapenbroeders, Neerlands Zonen' met muziek van de K.M.A. gespeeld door de Marinierskapel, deze is niet in de platenhandel verkrijgbaar doch te bestellen bij genoemde producent door ƒ 21,50 op diens postgiro 37 42 27 te Dreumel over te maken onder vermelding van bestelnummer 04W INL (of als u een cassette wilt, ƒ 25,-- en bestelnummer 05W INL). U moet er dan wel op rekenen dat de P.T.T. de verzendkosten, die daarbij niet zijn inbegrepen, aan de deur komt incasseren (ƒ 6,50).
Nog wat platennieuws: twee particulier uitgegeven LP's van Verlag L. Meissner, Hakenholzweg 6, D-8031 Gilching, West-Duitsland geheten 'Historische Märsche aus dem alten Osterreich-Ungarn'.
Bestelnummer BMM-E 1805 wordt gespeeld door de Musik des Militär-Kommandos Kärnten, BMF-F 1806 door de Stadtmusik Wien. Twee erg goede platen, met grotendeels onbekende en soms heel interessante militaire Oostenrijkse marsen, waarbij dan nog uitvoerige documentatie in de vorm van een bij elke plaat gevoegd geïllustreerd boekje komt.
Voor beide platen met verzendkosten betaalde ik DM 44,10 door giro-overschrijving van dat bedrag naar Postscheck 2231 54-808 München ten name van Verlag L. Meissner te Gilching.

Uit Engeland enige platen van het nieuwe (militaire) merk Music Masters:
0529 Band and Bugles of the Third Battalion, The Light Infantry met goedgebrachte muziek van de Light Infantry, o.a. de regimentsmarsen van de oorspronkelijke regimenten, totaal vijf, waaruit het huidige regiment is samengesteld.
Op 0526 'Music by the Band of the Staffordshire Regiment' met o.a. het thema van: A bridge too far; ook qua opname techniek en spel een goede plaat.
Op Philips 6403 567 een Deense militaire LP van het Fynske Livregiments Musikkorps ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van dit kleine orkest. De weinige Deense militaire kapellen tellen slechts ongeveer 20 man en bestaan alleen uit koper- en slagwerk; de enige uitzondering vormt het Muziekkorps van de lijfgarde, dat groter is en als harmonie is samengesteld. Overigens staat er nogal wat populaire muziek op, weinig militaire.
Het zal niet gemakkelijk zijn die LP te bemachtigen, daar deze in Nederland niet wordt geïmporteerd. Binnenkort wordt er nog een particulier Deense LP uitgegeven, gespeeld door twee gecombineerde Deense militaire kapellen, waarop uitsluitend historische Deense militaire muziek staat.

AFDELING MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN

correspondent A.J. Weekenstroo.

1. Nogmaals de vooroorlogse speelgoedsoldaat.

Misschien herinnert U zich nog, dat ik in het tweede Lustrumnummer (1976) van onze Vereniging een ode bracht aan de terugkeer van de vooroorlogse speelgoedsoldaat, die na de tweede wereldoorlog een verzamelobjekt is geworden.
In dat artikel kondigde ik op blz. 68 aan, dat eerdaags van de hand van een zekere mr. POLAINE (Londen) een 'Handbuch für Sammler und Freunde van Hausser-Elastolin Figuren' van de pers zou rollen. Ik ben het met U eens, dat ik toen iets te optimistisch was met betrekking tot het tijdstip van uitgave van het boek.
Er is echter goed nieuws voor U, want momenteel ligt het zo lang verwachte handboek op mijn schrijftafel, metalstitel 'SPIELZEUGSOLDATEN, nr. 1, Geschichte von HAUSSER-ELASTOLIN'. Het boek is uitgevoerd in formaat 22 x 29, bevat 156 blzn., 4 kleurenplaten, 500 zwart-witafbeeldingen en een herdruk van de catalogus van 1939/1940.
De schrijver pretendeert niet een 'all round' handboek te hebben geschreven, maar hij is er zeker in geslaagd - ook gezien de behandelde onderwerpen zoals geschiedenis, fabricagemethode, identificatiemogelijkheden enz. - om in een leemte te voorzien.
Ik ben er van overtuigd, dat het boek niet alleen belangrijk is voor de verzamelaar van miniatuurfiguren, maar ook zijn weg zal weten te vinden naar de 'Speelgoedverzamelaars' en diegenen die prettige herinneringen hebben aan hun vooroorlogs militair speelgoed.
Het is verheugend U te kunnen mededelen, dat de serie vervolgd zal worden met de geschiedenis van andere merken, zoals LINEOL e.a. 'SPIELZEUGSOLDATEN' kost ƒ 40,-- en is te bestellen bij de importeur van de Hausser figuren, de fa. NOVEKI, Industrieweg 18, Harderwijk, telefoon 03410-21111, welke firma U momenteel ook de naoorlogse produktie Hausser figuren kan leveren.

2.
Nu wij het toch over boeken hebben, is het wellicht belangrijk om te weten, dat dezelfde firma ook de uniformkundige boeken van Liliane en Fred Funcken in voorraad heeft.
Van de hand van deze auteurs zijn verschenen:
- Le costume et les armes de tous les temps (2 delen).
- l'Uniforme et les armes des soldats de la guerre dentelle (2 delen).
- idem du premier Empire (2 delen).
- idem de la guerre 1914-1918 (2 delen).
- idem de la guerre 1939-1945 (3 delen).
- le costume, l'armure et les armes au temps de la chevalerie (1 deel).

Deze boeken, die ƒ 32,50 per deel kosten, zijn een belangrijke informatiebron voor de beoefenaars van de uniformgeschiedenis en voor diegenen, die hun miniatuurfiguren zelf beschilderen of willen determineren.

3.
Gezien de toenemende belangstelling voor de vooroorlogse speelgoedsoldaat overweeg ik in het najaar van 1979 een contactdag te organiseren in het Marechaussee Museum te Buren. Diegenen, die zelf over deze figuren beschikken en geinteresseerd zijn in deze dag, verzoek ik met mij contact op te nemen. Herenstraat 9 - 4116 BK Buren (Gld.) - telefoon 03447-488.

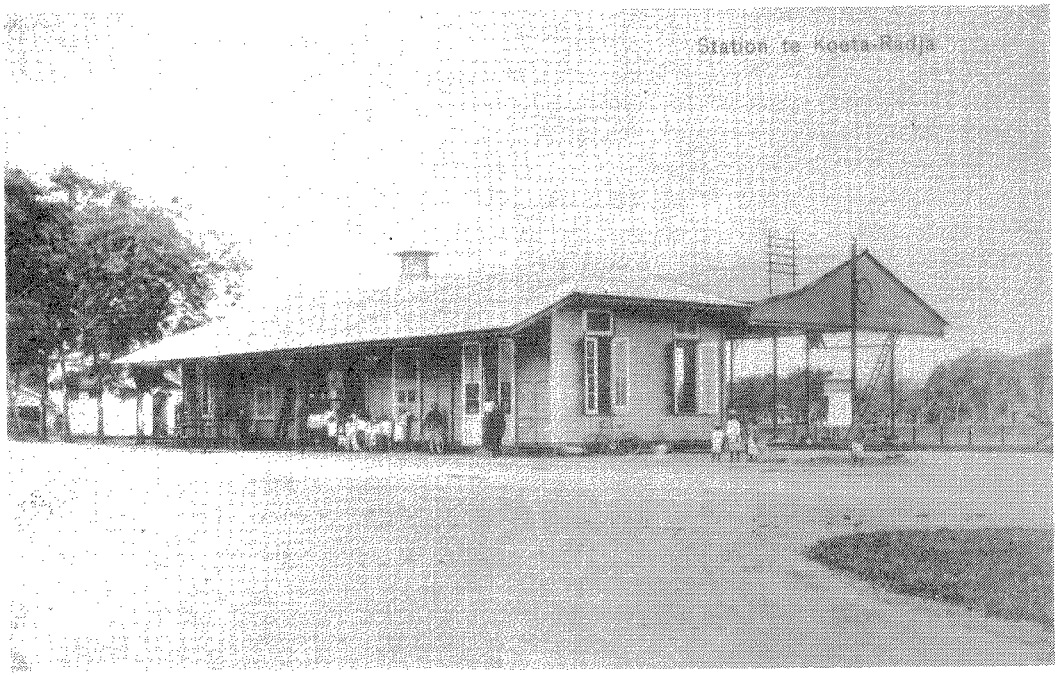
UIT HET DAGBOEK VAN LUITENANT DONCK (XIII)

door C. A. Heshusius.

Sigli in de landstreek Pedir

Het was inmiddels zaterdag 17 november 1900 geworden toen Donck vanuit Koeta Radja scheep ging naar zijn bestemming in Pedir.
De Atjehtram vormde al in 1876 de spoorverbinding met de havenplaats Oleh Leh.
In Koeta Radja was een echt station waarvan wij nog een afbeelding aantroffen.
In het gebied van de oude Geconcentreerde linie verbond de tram de hoofdstad radiaalsgewijze met de buitenring van posten; deze waren ook allen met elkaar verbonden door tramwegen.
En nu de politiek weer een offensief karakter had gekregen werd de trambaan doorgetrokken in westelijke richting, om straks bij Sigli de kust te bereiken. Maar zover was het nog niet.

'Vanavond zal de 'Maetsuijker' van de K.P.M. naar Sigli vertrekken, maar aangezien de poorten om zes uur dichtgaan, moeten wij voordien aan boord zijn. Kapitein Goslings en mijn collega, die bij het 14e Bataljon ingedeeld zijn, zullen dus ook embarkeren, daar Padang Tidji in de Pedir is gelegen.
Behalve de staf van het bataljon liggen daar twee compagnieën; de andere twee zijn gelegerd respectievelijk te Bernoën en Teupin Raja.

Het station van de Atjeh-tram te Koeta-Radja was niet bijster groot.
Men kon er vertrekken naar de zeekust bij Oleh Leh en naar de posten van de Geconcentreerde Linie. Na 1896 ging de baan ook westwaarts het achterland in, maar nog niet tot aan Sigli. Uiterst efficient en druk gebruikt waren de twee zijtakken van de baan binnen de hoofdstad, namelijk naar het grote militaire hospitaal in de wijk Pante Pira en . . naar het militaire kerkhof 'Peutjoet'. (collectie Sectie Krijgsgeschiedenis K. L.).

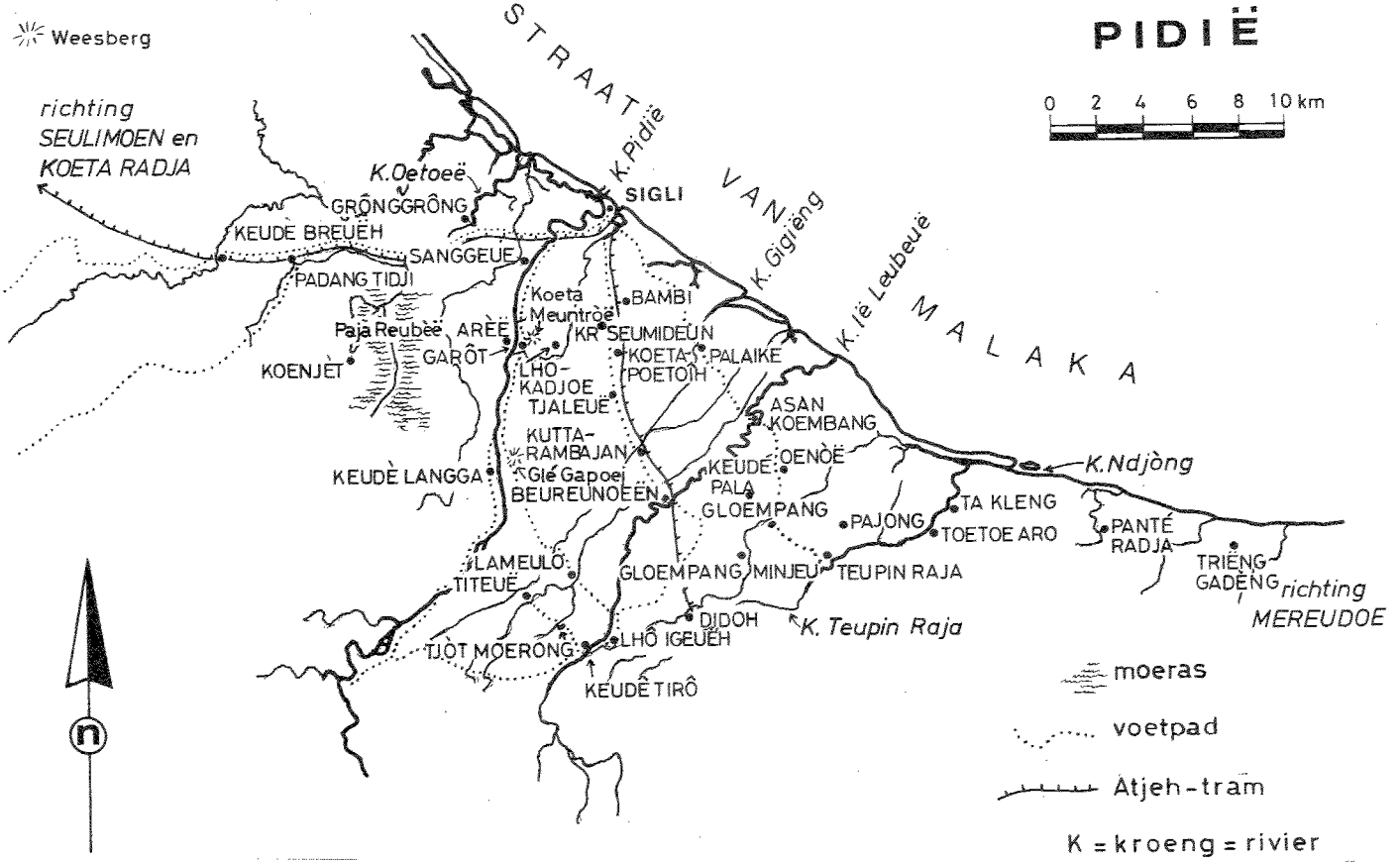
Na de rijsttafel nog in het hotel genuttigd te hebben vertrekken wij dus naar de Oleh Leh. Aan boord gekomen zien wij de twee torpedoboten, welke uit Nederland waren vertrokken, opdagen; een aardig gezicht.
Twaalf uur 's nachts worden de kabels losgegooid en stomen wij naar zee'.
Het 'sluiten van de poorten' van Koeta Radja bij het invallen van de nacht doet erg defensief aan; het wekt beelden op omtrent toestanden in een middeleeuwse stad; kort na deze tijd zou de hele opsluit-exercitie, waarschijnlijk op last van generaal Van Heutsz, worden afgeschaft.
Het werd een tocht over een afstand van zo'n 80 km in vogelvlucht, maar over zee zal het wel ruim honderd zijn geweest.

Wij hebben bij het selecteren uit de bladen van het dagboek gezocht naar de meest interessante episodes uit Donck's verblijf in de Pedir streek: een wijds landschap met slechts hier en daar een 'eilandje' van KNIL militairen, verloren in de ruimte. Geen grote wegen, alleen maar voetpaden. En natuurlijk, naast Sigli, geen enkele plaats van betekenis, alleen maar de dorpen ('gampongs') van de Atjehers.
Ter oriëntatie is hierbij een eenvoudig schetsje gevoegd, zodat de lezer enigermate zal kunnen meeleven met de vele patrouilles die Donck in de komende maanden zou moeten lopen; wij zochten alles na op de 1 : 50.000 stafkaarten, maar konden niet alle geografische aanduidingen uit het dagboek terugvinden.
De keurige stafkaarten zijn overigens pas na Donck's verblijf aldaar uitgekomen: in zijn periode waren er nog slechts zeer onvolledige kaarten en vaak alleen maar schetsen of . . . helemaal niets. We moeten ons dit wel allemaal realiseren.
Het plaatsje Sigli, aan de noordkust gelegen (Straat van Malakka), was sinds 1877 reeds door eigen troepen bezet; onze eerste militaire landingen vonden in die streek in 1876 plaats. Voorshands was van uitbreiding van ons gezag niet veel sprake, totdat in het grote offensief tegen de verzetspartij (in 1897 en 1898) de expedities in de Pedir met succes plaatsvonden onder leiding van de toenmalige luitenant-kolonel Van Heutsz. De tegenstander staakte zijn aanvallen en week verder naar het binnenland uit, terwijl daarna het verzet hier en daar smeulende bleef. Actief en rusteloos patrouilleren was en bleef ons devies: in deze constellatie kwam luitenant Donck in dit gebied aan. 1)

'Tegen zes uur in de morgen ligt de boot op de rede. Wij staan reeds voor debarkeren gereed, want in verband met de waterstand zal de sampan (soort prauw) welke ons van boord komt halen, anders niet over de aanwezige banken heen kunnen komen. Het was een hevige branding, waardoor wij heenmoesten; de andere sampan welke behalve de lading ook onze bagage meenam, kon eerst in de avond aan de boom komen'.
Het woord 'de boom' betekent hier het primitieve douanekantoortje; men bedoelt de aanlegsteiger.

'Sigli is een klein plaatsje, omgeven door een hoog hek van gewapend ijzerdraad, waarlangs aan de binnenzijde een voetpad loopt.
Op afstanden staan op hoge palen geplaatste schilderhuizen, waar twee man de wacht houden.
Mijn eerste gang is melden bij de commandant, de kapitein W. R. van der Gronden.
Hij is de commandant van een gemengde compagnie bestaande uit Europeanen en Inlanders.
De woningen voor de officieren staan aan het strand. De woning van de kapitein staat afzonderlijk; dan volgt een blok van vijf woningen, waarvan de middelste dienst doet als sociëteit of mess; in de vier andere wonen drie infanterie luitenants en een luitenant-kwartiermeester, terwijl naast dit blok de woning staat van de officier van gezondheid eerste klasse, dokter Lebbe'.

Gelukkig waren er nog enkele curieuze foto's van het plaatsje Sigli uit die tijd en deze beelden zullen successievelijk in 'Mars et Historia' verschijnen.
Het was een warme kustplaats maar door de zeewind viel de hitte nogal mee.

PIDIË
0 2 4 6 8 10 km
Weesberg
richting SEULIMOEN en KOETA RADJA
STRAAT VAN MALAKA
K.Oetoeë
GRÔNGGRÔNG
KEUDE BREUEH
SANGGEUE
PADANG TIDJI
Paja Reubèe
KOENJET
ARÈE
GARÔT
K.Pidië
SIGLI
K.Gigiëng
K.Ië Leubeue
Koeta Meuntrôë
BAMBI
KR
SEUMIDEUN
KOETA-POETOIH
PALAIKE
LHÔ-KADJOE
TJALEUE
KUTTA-RAMBAJAN
Glé Gapoei
KEUDÈ LANGGA
BEUREUNOEEN
ASAN KOEMBANG
KEUDÈ PALA
OENÒE
K.Ndjòng
GLOEMPANG
PAJONG
TA KLENG
TOETOE ARO
PANTÉ RADJA
TRIÈNG GADÈNG
richting MEREUDOE
LAMEULO TITEUE
GLOEMPANG
MINJEU
TEUPIN RAJA
DIDOH
K. Teupin Raja
LHÔ IGEUEH
TJOT MOERONG
KEUDÈ TIRÔ
moeras
voetpad
Atjeh-tram
K = kroeng = rivier

'Mijn compagniescollega's zijn de eerste luitenant Roukens en Mulder; de eerste luitenant kwartiermeester is Haremaker. Behalve deze zijn alle officieren gehuwd en hebben hun huisgezin bij zich.
Achter de officierswoningen bevindt zich het logies der onderofficieren en minderen.
In verband met de aanleg van de Atjeh tram verblijven op Sigli nog twee genie officieren en wel kapitein Fischer en de eerste luitenant Caspersz.
De ongehuwde officieren en zij, die hun gezin niet bij zich hebben, zijn bij de heer Geerlings in de menage; deze heer is destijds als eerste-luitenant gepensioneerd en is toen bij de'Atjeh leverantie' gekomen. Aan deze organisatie is de levering van levensmiddelen van het leger toegewezen; met uitzondering van die artikelen welke door de intendance worden verstrekt.
Het ontbijt haalt de huisjongen, terwijl de rijsttafel en het avondeten ten huize van de heer Geerlings worden gebruikt, voorzover men tenminste niet op transport of op patrouille is'.

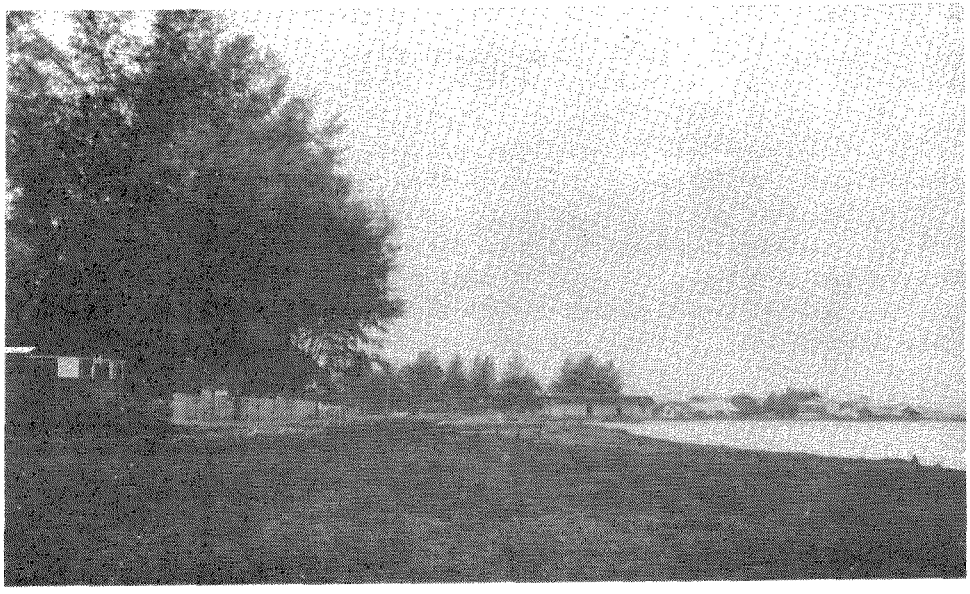
Zo, Donck was dan nu op de buitenpost en in Pidir gearriveerd.
Hij zou er ruim zes zware maanden blijven en er veel meemaken.
Daar kwám hij ook voor en daarvoor was hij vrijwillig uit het rustige garnizoensleven in Nederland naar het KNIL in Indië gekomen. Deze z.g. 'gedetacheerde officieren' van de KL waren allen uit het zelfde hout als Donck gesneden.
In de Oost honoreerde de legerleiding hun wensen, want iedere gedetacheerde officier kreeg zo veel mogelijk een Atjeh-beurt. 2)

Waarom Donck nu juist in Sigli was geplaatst bleek ook al ras:

'Ik kom hier ter vervanging van een eerste luitenant, die een domheid heeft begaan, wat aan een europese fuselier het leven heeft gekost. Daar hij nog in zijn huis woont, zal ik zolang in de mess logeren, waartoe de dokter mij een krib met matras en lakens uit de ziekenzaal afstaat'.

In 1900, het jaar van Donck's eerste optreden in Atjeh waren er in de andere delen van Nederlands-Indië geen militairen gesneuveld: de doden tegenover de vijand waren uitsluitend in het gewest Atjeh gevallen, namelijk 56 gesneuvelden of overleden ten gevolge van verwondingen door 's vijands actie: hiervan drie officieren. Aan onze zijde in Atjeh vielen in 1900 bij acties: 243 gewonden waarvan 10 officieren. De verliezen van de Atjehers bedroegen 921 doden in onze handen achter gelaten; het KNIL veroverde op hen 830 vuurwapens waarvan 193 achterladers 3).
Ten gevolge van ziektes en andere niet direct 'militaire oorzaken' kwamen ook (doorgaans meer) militairen om het leven; daarover later.

Verder was het in Atjeh steeds de gewoonte dat de pas gearriveerde jonge luitenants reeds de dag na aankomst op een korte instructieve patrouille gingen, meestal onder leiding van de commandant of een ouder en meer ervaren collega.
Donck was op zondag aangekomen en prompt op maandag 19 november 1900 rukte hij al uit:

Sigli van de rivierzijde gezien.

'Vanmorgen met de kapitein onder geleide van een patrouille, ter sterkte van 15 man, een aan te leggen weg uitgezet. Wegen zijn schaars; de bevolking loopt steeds achter elkander, ook daar waar een weg is aangelegd. Wordt ergens een bivak voor lange tijd betrokken, dan heeft de bivakcommandant te zorgen voor de aanleg van wegen, welk werk door de bevolking moet worden uitgevoerd'.

Wij treffen hier, net als op Bangka, de zogenaamde 'herendiensten' weer aan; zoals wij weten een soort van directe belasting welke moest worden opgebracht door alle mannelijke bewoners tussen 16 en 50 jaar en wel bij toerbeurt. De nederlandse bivakscommandant (in Sigli dus de kapitein) regelde door tussenkomst van en in samenwerking met het atjehse dorpshoofd (gamponghoofd) de opkomst en controle op dit vrij simpele systeem. Het toezicht op de wegen was een der taken van onze postcommandanten; het wegennet moest worden uitgebreid door aanleg van nieuwe wegen en onderhoud en verbreding van de bestaande paden en bruggetjes. De uiteindelijke leiding van de wegenbouw berustte bij het civiele gezag: meer dan eens waren onze postcommandanten tevens belast met dat civiele gezag.

Maar naast deze algemene regeling van de wegaanleg zou Donck ook te maken krijgen met nog een unieke civiele bezigheid, namelijk met de aanleg van de Atjeh tramweg.

De Atjeh-tram

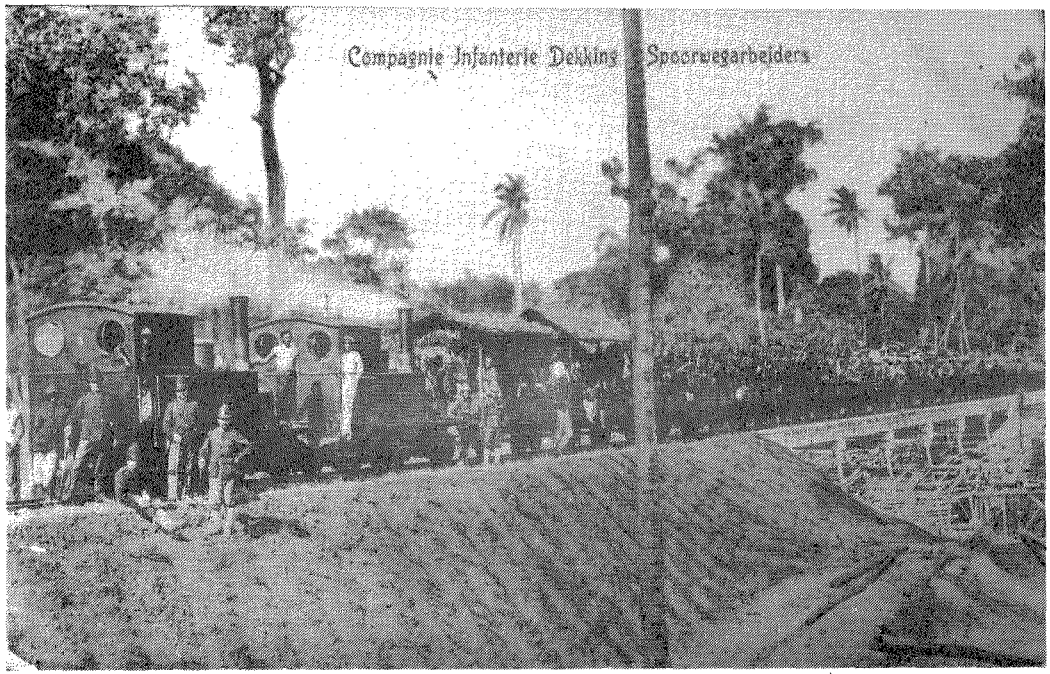
'De aanleg van de spoorbaan op Atjeh geschiedt door de zorg van de genie, die daarvoor chinese koelies gebruikt, aangevuld door de bewoners der streek.
Sigli is reeds met Padang Tidji verbonden; twee keer per dag rijdt, onder militaire geleide, een trein van en naar Padang Tidji.
Van Sigli naar Beurenunoën is de aarden baan nog niet gereed; zodra een gedeelte gereed is, wordt het werkvolk per werktrein naar het terrein gebracht.
Van Beureunoën, dat ten zuiden van Sigli ligt, wordt echter ook gewerkt in de richting van Sigli en van Teupin Raja, dat ten oosten van Beureunoën ligt'.

Veel later, pas in 1917 zou de Atjehbaan gereed zijn en zou men vanuit Koeta Radja langs de noord- en oostkust naar de aansluiting op het vrij uitgebreide spoorwegnet van het cultuurgebied op Sumatra's Oostkust (Deli) kunnen rijden over een lengte van circa 550 kilometer met een spoorbreedte van 0,75 meter.
Er zouden in 1917 meer dan 2,8 miljoen passagiers van de Atjehtram gebruik maken en er zouden 147 personenrijtuigen zijn en 919 goederenwagons, getrokken door 59 stoomlocomotieven. 4)
Maar nu was het nog 1900 en deze tramweg - door zijn tracé in feite een strategische spoorweg en bij de pacificatie van Atjeh vooral ook bestemd voor snelle troepenverplaatsingen - was nog volop in aanleg. De snelle bouw buiten de sector van Koeta Radja kon in feite pas beginnen na ons offensieve optreden dat volgde op de affaire van Teungkoe Oemar in 1896.
Wij konden gelukkig nog de hand leggen op oude foto's van deze tram met zijn juwelen van locomotieven: in het verloop van deze reeks van dagboekcommentaren hopen wij er nog enige aan onze lezers te tonen. Een nummertje nostalgie van de bovenste plank . . . . . .

Dat de leden van de verzetspartij de aanleg van de tramlijn met lede ogen aanzagen (want ons woord 'pacificatie' was voor hun oren een vloek) behoeft geen betoog.
Vanzelfsprekend werd het KNIL daarom herhaaldelijk geconfronteerd met aanslagen op de spoorbaan, die weer op haar beurt moest worden beschermd.
Mede vanwege het werk aan de spoorbaan was het wapen van de genie ook in Atjeh op de buitenposten vertegenwoordigd. Verder was het militaire karwei in Atjeh nagenoeg voorbestemd voor de infanterie en het speciale Korps Marechaussee.

Hoewel wij geen rechtstreekse statistieken over de militaire sterkte in Sigli voor het jaar 1900 konden aantreffen, menen wij dat de compagnie aldaar organiek sterk was
4 officieren, 39 europese militairen van de overige rangen en 115 inheemse militairen; deze laatsten waren geen Ambonnezen maar grotendeels javaanse KNIL-militairen. Verder zou er een groepje artilleristen geweest kunnen zijn, mogelijk met een enkel klein kanonnetje, totaal een man of 10, waaronder wapenherstellers e. d. : verder een kwartiermeester voor de administratie en dan het medische personeel, de officier van gezondheid, de sergeant verpleger met twee inheemse ziekenoppassers. Ziedaar de door ons geschatte sterkte van de nederlandse armee in het kuststadje Sigli in de Pedir.

Met de zorgen voor de fourage en het militaire materieel voor de diverse detachementen en de werkzaamheden aan het tracé van de tram was er aan het einde van de 19e eeuw reeds zoiets ontstaan van de militaire bezigheid welke wij nu 'logistiek' plegen te noemen.
Er waren geregeld transporten in Atjeh en in streken waar de tram nog niet gereed was geschiedde het vervoer nog op de meest klassieke manier met dragers en paarden. Donck zou veel met deze transporten te maken krijgen: nu meteen al als zelfstandig commandant van een dekkingsdetachement.

Bekend beeld in Donck's Atjeh periode: het werken aan het tracé van de Atjeh-tram moet door infanterie beschermd worden. Op de achtergrond een brug in aanbouw.
De primitieve afdakjes boven de twee eerste wagens met militairen is niet voor afweer van handgranaten, want die gebruikten de Atjehers niet, maar om de fuseliers bij regen droog te houden en vooral om de eerste wagons te behoeden tegen vonken uit de pijp van de stoomlocomotieven.

Dekking transport

Kennelijk achtte kapitein Van der Gronden luitenant Donck na die ene dag van een begeleide patrouille al meteen geschikt voor zelfstandig werk, want op dinsdag 20 november 1900 vinden wij in het dagboek - en dat niet zonder een trots gevoel van eigenwaarde - :

'Vandaag voor het eerst dan in functie; dekking transport naar Teupin Raja; opvoering van levensmiddelen enzovoorts. Merkwaardig is het, dat toen ik te Pangkal Pinang vernam, dat ik naar Atjeh was overgeplaatst, bij mij de wens opkwam, voorlopig niet met dekking transport belast te zullen worden, daar dit lang geen gemakkelijke taak is. En hier op Sigli zal het transport-lopen juist ons voornaamste werk zijn.

Het transport bestaat uit vele pakpaarden en koelies; de dekking uit 50 man.
Een vaste indeling van de manschappen is niet te geven; dit is geheel afhankelijk van de grootte en de soort van transport alsmede van de sterkte der dekking.
Het is half zeven als wij afmarcheren; aanvankelijk is de weg behoorlijk, maar deze wordt spoedig één en al modder.
De spits gaat op kleine afstand vooruit; daar achter een detachement, vervolgens de koelies gevolgd door de paarden, terwijl het geheel door een detachement wordt gesloten.
Na een uur gelopen te hebben, trekken wij over de Atjehse brug over de Kroeng Leubeuë.
Het is voortdurend opletten en uitkijken in verband met mogelijke beschietingen en klewang aanvallen, maar ook in verband met de eigen javaanse fuseliers, die zo gauw zorgeloos worden, vooral als in geen tijd iets is voorgevallen'.
De vechtwijze van de vijand in de Pedir was anders dan b.v. op de Westkust van Atjeh: daar waren de massale klewangaanvallen berucht; in de Pedir had men daarentegen meer met beschietingen te maken.

Juist regels en voorschriften omtrent de wijze van patrouille lopen in verzetsgebied waren toen nog niet centraal uitgegeven.
Onze niet geheel professionele methodiek van het patrouilleren in Atjeh ging steeds meer verliezen kosten in de clashes met de zeer actieve en dappere tegenstanders.
In 1901 vielen aan onze zijde (inclusief de omgekomen gewonden) in dit gewest 60 militairen, terwijl er 311 werden gewond. In 1902 waren er zelfs 88 gesneuvelden (w.o. 5 officieren) en niet minder dan 429 gewonden. Uiteraard waren de verliezen aan doden aan de zijde van de tegenpartij aanzienlijk zwaarder (resp. 1815 en 2582 geteld in onze handen achtergelaten) doch toen liet de Civiele en Militaire Gouverneur van Atjeh, generaal-majoor J.B. van Heutsz zijn beroemde circulaire van 12 augustus 1902 uitgaan, waarbij hij richtlijnen voorschreef over de wijze waarop de patrouilles zich in het verzetsgebied moesten verplaatsen. 5)
Inmiddels zag Donck de gampong waar nog onlangs een europees soldaat van de compagnie was gesneuveld:

'Later gaan wij door Kampong Oenoe welke, na zwaar getuchtigd te zijn, thans verlaten is. Het was in deze kampong dat mijn voorganger de fout beging een europees fuselier, die in verband met zijn functie als kleermaker, bijna zelden uitrukte, met een order door de kampong naar een patrouille te zenden, welke patrouille aan de buitenzijde van de kampong als flankbeveiliging marcheerde. Aan het einde van de kampong gekomen, blijkt dat die fuselier niet bij de patrouille is aangekomen. In plaats van terstond op te treden, is hij naar Sigli teruggemarcheerd. Bij nader gehouden onderzoek is gebleken dat de man op zijn weg door twee Atjehers is overvallen en afgemaakt, waarvoor volgens de toen heersende gebruiken, de kampong getuchtigd is geworden'.

Nu het woord 'tuchtigen' is gevallen willen wij - teneinde te voorkomen dat bij lezers van nu, na de Tweede Wereldoorlog, vergelijkingen worden opgeroepen die ons doen denken aan bijvoorbeeld de duitse repressailles in het nederlandse dorpje Putten in 1944 - even uiteenzetten dat vóór Donck's tijd in zo'n geval de woningen van waaruit op onze soldaten werd gevuurd of waar verzetslieden waren verscholen, werden verwoest.
In geen geval werden personen die geen verzet pleegden gestraft. Onze commandanten werden sindsdien nauwer aan banden gelegd. Generaal Van Heutz gaf op 15 mei 1902 stringente orders uit voor commandanten van patrouilles waarin hij o. a. in punt 6 duidelijk gelastte 'Het verbranden van gampongs, bede- of woonhuizen der bevolking is ten strengste verboden'.
En eerder: 'In algemeenen zin behoort de Atjehse bevolking zoo menslievend mogelijk behandeld te worden en van militaire zijde hulp en steun te ontvangen tegen de bendehoofden en benden welke ten haren koste leven en de bevolking brandschatten. Het streven moet ten allen tijde zijn om rust en veiligheid - geen angst - onder de bevolking te brengen'. 6)

Maar bij Donck's eerste zelfstandige patrouille gebeurden er geen aanslagen.
Mogelijk door zijn alertheid? We weten het niet, maar we weten wel dat de verzetspartij drommels goed onze patrouillecommandanten evalueerde en de aanvallen speciaal inzetten bij slordig uiteenlopende patrouilles, waar voor hen de meeste kansen lagen om verliezen toe te brengen en . . . . goede moderne geweren M 95 (want die werden juist toen ingevoerd bij het KNIL als laatste snufje van moderne bewapening) buit te maken.

Het systeem van de transporten was vaak zo dat men halverwege de route (op het afgesproken rendez-vous punt), een dekking tegenkwam van de buitenpost waar het convooi heen moest. Zo ook hier:

'Tegen elf uur komen wij te Toetoe Ara, waar het transport uit Teupin Raja reeds aanwezig is, om de lasten over te nemen en over te geven; een klein uurtje is hier mede gemoeid'.

In de vlakte van Pedir geen jungle terrein
De Pedir landstreek was eigenlijk één grote met riviertjes doorsneden sawahlaagvlakte waarin de uitgestrekte dorpen als eilandjes lagen. Meer naar het zuiden, waar Donck pas later zou komen, begon het gebergte waar de verzetspartij goede schuilplaatsen had en waar v vandaan de benden in de vlakte konden afdalen om in de gampongs steun te krijgen.
Want bij de strijd tegen de 'Kompeunie' (het nederlandse gezag) had men niet slechts wapens nodig maar evenzeer rijst en andere voedingsmiddelen en ook kleding en geld.

Maar in 1900 was het nog in in deze streek, mede door de onzekerheid van de voortdurende staat van oorlog, geen opgewekt geheel. Dat viel Donck meteen al op en hij zou er in het dagboek geregeld op terugkomen:

'De weg heeft vandaag gevoerd door sawah's en kampongs.
In verband met de natte tijd staat de rijst al op de velden; de kampongs zijn vuil en vies; de huizen bijna alle op palen gebouwd zijn somber; ook de kleding der bevolking is stemmig zwart, behalve die der kleine kinderen, want deze gaan in het kleed dat Moeder Natuur hen gaf.

De vrouwen dragen lange, zwarte wijde broeken met een zwart blousje; al naarmate de welgesteldheid dragen zij om de enkels ringen, terwijl zij ook in de oren ringen dragen, welke vrij zwaar zijn. Als kind wordt het oorlel doorboord, waarin dan een bamboe ringetje wordt gestoken, dat later de vorm van een rondsel verkrijgt, waardoor het gat in de lel steeds groter wordt. Tenslotte wordt de lel zo lang, dat zij aan de schouder reikt; over smaak valt niet te twisten'.

De bevolking in Pedir was donkerder van huidskleur dan elders in Atjeh.

In de sawahvlakten zou Donck nog menig zweetdruppeltje achterlaten en het patrouillelopen hier verschilde uiteraard geheel van het idee dat men algemeen had van de jungle van Noord-Sumatra. Het vergde een speciale techniek om ongemerkt door de uitgestrekte kampongs te lopen en deze te benaderen over de onafzienbare rijstvelden.
Maar op deze eerste eigen patrouilledag had Donck daar allemaal nog geen weet van.
Na het overgeven van het transport aan zijn collega uit Teupin Raja was het:

'Daarna marcheren wij weer terug naar Sigli, waar ik mij om vier uur bij de kapitein meld en verslag uitbreng.
Mens, wat was het fijn in de badkamer en daarna mijn hongerige maag te stillen . . . .'

Hij zal ook wel heerlijk geslapen hebben. Wel noodzakelijk, want de dag daarop was het weer vroege reveille en uitrukken geblazen:

'Om half zeven sta ik weer gereed; thans luidt de opdracht:
'Het dekken van de arbeid aan de spoorbaan'. Deze taak is echter om half drie afgelopen; beroerd dat het eten dan koud is geworden. Ik zal blij zijn in mijn huis te kunnen trekken, dan kan de huisjongen het eten warm houden. Vandaag heb ik kennis gemaakt met de controleur de heer Morbeck en de adspirant controleur van Sandich van het Binnenlands Bestuur'.

Het aanzien van de buitenpost

Na ee vermoeiende start van drie patrouilledagen volgde er een relatief kalme dag en op deze rustdag kreeg Donck kans om naar een vendutie te gaan:

' . . . . in de woning van mijn voorganger. Deze vendutie bleek geen Bangka-vendutie te zijn, zodat ik veel kon kopen, wat ik in het huis nodig zal hebben, zoals vloerbedekking, gordijnen, stoelen, tafels enz.; dit alles kan dus blijven staan.
In het geheel kocht ik voor ƒ 80,--; betaald voor een buffet ƒ 13,--, voor een wastafel compleet ƒ 8,--'.

Een wastafel bestond in die tijd inderdaad uit een houten tafel met een lampetkom en een lampet-kan en twee bakjes: respectievelijk met dekstel en bestemd voor de tandenborstel en voor het stuk zeep; vaste wastafels waren er nog niet.
Na gebruik ging het water in de lampet-emmer welke door de huisjongen moest worden geledigd.

Trouwens de lampetkan moest ook weer vers gevuld worden. Voor drinken en tandenpoetsen was een aparte meestal glazen waterkan met daarop een omgekeerd glas als afsluiting.
Het water daarin was tevoren gekookt of gefilterd want het waswater was voor intern gebruik niet betrouwbaar.
De leeggekomen woning zou ook spoedig ter beschikking komen:

'Morgen wordt door de zorg van de genie het huis schoongemaakt; vermoedelijk zal ik dan zaterdag mijn woning kunnen betrekken.
Vaak zitten wij 's avonds voor de soos wat te praten; vanavond hebben wij bovendien een uitvoering van het muziekkorps van het 14e Bataljon, hetgeen elke donderdagavond plaats heeft. Mijn collega Roukens vermoedt, dat ik niet lang te Sigli zal blijven; vele getrouwde officieren die in het binnenland zitten en waarvan de vrouw elders vertoeft, vragen toestemming hun huisgezin te laten overkomen. Deze moeten dan op de kustplaatsen komen, terwijl de ongetrouwden dan de binnenlanden ingaan'.

Sigli was een vriendelijk plaatsje waar dus ook gehuwden mochten komen; het lag ter weerszijden van de Koeala Sigli (koeala = riviermonding); daar kwamen de schepen van de K.P.M., van de marine en van de gouvernementsmarine langs en ook de kleinere boten die op Penang in Malakka voeren.
De bataljonsmuziek van het 14e was voor de wekelijkse uitvoering met de Atjehtram uit het 14 km westelijker landinwaarts gelegen Padang Tidji gekomen.
De komst van de muziek was natuurlijk iets bijzonders; het gaf wat fleur en gezelligheid in de warme kustplaats; een gebeurtenis waar men naar uit keek in die dagen zonder krant of TV.
Er waren in Atjeh zowel grote als kleine militaire posten; Sigli met zijn compagnie behoorde niet tot de kleinsten. Afhankelijk van de grootte van de bezetting en de locale mogelijkheden van een goede beveiliging, kreeg men van de posten in die tijd ongeveer het volgende beeld.
Het vaak rechthoekige kampement(je) was steeds omheind met gewapend ijzerdraad (zoals men toen het prikkeldraad noemde); men sprak dan van de 'kawat' om de 'tangsi' heen.
In beginsel lag de post aan een rivier of een flink stromende beek, erg practisch voor hygiënische doeleinden, afvoer van keukens, badkamers en toiletten die steeds onmidellijk bij en zelfs boven de rivier c.q. beek waren gebouwd. De militairen waren gelegerd in meest houten of bamboe barakken met soms een stenen vloer maar met daksparren van hout en wanden van bamboe vlechtwerk (gedèk). Het dak vaak nog van gevlochten palmbladeren (atap). Alles erg luchtig, hetgeen in de tropen van eminent belang was. In de barakken woonden ook de vrouwen en kinderen van de inheemse militairen: aldus overal een 'opgewekt familieleven', om het zo maar eens te zeggen.
De kamertjes voor gezinnen in de barak of chambree waren ook weer met bamboeschotjes van elkaar gescheiden. De hoekkamers waren meestal voor de europese en inheemse onderofficieren, ook weer met hun echtgenoten. De postcommandant had een eenvoudige eigen woning en een kantoortje; was er een tweede officier dan was er ook voor hem een huisje en ook voor de jongere officieren met hun echtgenoten indien deze mochten volgen.

Waren de jonge luitenants vrijgezel of waren er in het geheel geen vrouwen op de post, dan sliepen de luitenants op een wat netter ingericht eigen gedeelte van een barak: 'mess' noemde men dat verblijf dan met een mooi woord. De dwangarbeiders of (ketting)beren, populair 'strapans' genoemd (hierin zit ons woord 'straf') hadden een eigen nederige loods waarin ze gedurende de nacht en bepaalde uren van de dag moesten verblijven;*1) daarwerd ook de was gedaan en gestreken, tot het uur van 'afslag', wanneer het gehele terrein in de tangsi door het vrouwvolk met kroost mocht worden betreden. Tegen deze loods ook de keuken voor de vrijgezel militairen en een vivresmagazijn. Dan was er nog een eenvoudig wachtlokaal dicht bij de hoofdingang met zowel een verblijf voor gestrafte militairen als een geheel aparte gevangenis (kooi) voor gearresteerde inheemse burgers. In de nacht werd iedere zijde van het kampement door een gewapende schildwacht bewaakt; de aangewezen wachtcommandant zorgde per uur voor een aflossing; de wachtposten stonden op eventueel verhoogde schilderhuisjes in het donker terwijl het terrein om de drie meter hoge draadversperring hel was verlicht met olielantaarns bevestigd aan hoge palen.
Tegen het kampement aan, maar wèl daar buiten was heel vaak een soort primitief 'winkelstraatje' of pasar (marktje) gebouwd, ook van bamboe, de bekende 'keudè'.
Ook deze keudè was weer apart met prikkeldraad omgeven en was zo gesitueerd dat de schildwachten van het bivak de achterzijden van de stalletjes met hun vuurwapen konden bestrijken. Ook hier bij duisternis de verlichting met bivaklantaarns. Aldus een beschermd winkelbuurtje waar militairen en hun gezinnen de inheemse (hier dus atjehse) handelslieden en marskramers en hun chinese en maleise collega's vrijelijk en veilig konden ontmoeten. Vaak ook was dit centrum het enige gezelligheidspunt voor de geisoleerde buitenpost. Terroristische aanslagen werden door dit uit de praktijk voortgekomen systeem nagenoeg steeds voorkomen. 7)
Zo was het aanzien van de buitenposten van het KNIL bij de eeuwwisseling, want ook elders in de Gordel van Smaragd zagen de bivaks er ongeveer zo uit; natuurlijk aangepast aan de locale omstandigheden.
Maar Sigli (en ook het in het binnenland gelegen kampement Padang Tidji) hadden iets wat elders ontbrak en dat was de Atjeh-tram. Want de tramweg ging door een eigen beschermde poort de bivaks binnen. In alle veiligheid was daar 'het station' en zelfs een werkplaats.

*1) om deze barak een prikkeldraadafsluiting. Voor gemeenschappelijk kookverblijf hadden de inheemse echtgenoten een vrouwenloods waarin zij bepaalde uren van de dag moesten verblijven;

NOTEN

Bij het samenstellen van het commentaar verkregen wij onder andere nog aanvullende gegevens uit de volgende bronnen:

1) I. M. T. (Indisch Militair Tijdschrift) 1886, blz. 96 en Oost Indische Krijgsgeschiedenis, X, 1924, K. M. A. Breda, blz. 121 e. v..
2) I. M. T. 1901, blz. 709.
3) Wetenschappelijk Jaarbericht 1914 Ind. Krijgskundige Vereeniging, blz. 306.
4) Encyclopaedie van Ned. Indië, 1921, blz. 70 (deel I) en 78 (deel IV).

5) Als noot 3 en verder I. M. T. 1903, blz. 266/7
6) I. M. T. 1902, blz. 74 e. v.
7) Marechaussee in Atjeh, H. J. Schmidt en M. H. du Croo, Leiter-Nypels, 1943, Maastricht, blz. 34.

(wordt vervolgd).

NAGEKOMEN BERICHTEN

Minimum contributie 1979: *f* 30,--.

Een groot aantal leden heeft thans de contributie voor 1979 betaald.
Gelukkig waren er ook dit jaar weer velen, die een hoger bedrag hebben overgemaakt dan de minimum contributie, waarvoor wij hen hierbij hartelijk bedanken.
Een aantal leden heeft echter minder betaald dan de minimale contributie ad. *f* 30,--.
Om verdere correspondentie e. d. te voorkomen, verzoeken wij hun vriendelijk het restant alsnog over te maken.
Van leden, die nog niet in de gelegenheid zijn geweest hun contributie voor 1979 te betalen, ontvangen wij deze gaarne zo spoedig mogelijk.

J. A. B.

KOPIJ GEVRAAGD

Doordat de stroom van bijdragen voor 'Mars et Historia' het afgelopen jaar vrij constant was, had de redactie geen gebrek aan materiaal om elke twee maanden een aflevering samen te stellen. Nu de portefeuille met artikelen dreigt leeg te raken, doen wij hierbij een oproep aan onze leden weer het een en ander in te zenden.
Bij voorbaat onze hartelijke dank.

MINIATUURFIGUREN GEVRAAGD VOOR DE EXPOSITIE 150 JAAR GRENADIERS EN JAGERS

Van 15 juni tot 8 juli zal in de Rolzaal en de Kelderzaal op het Binnenhof te 's-Gravenhage een tentoonstelling worden gehouden ter gelegenheid van het honderdvijftigjarig bestaan van de garderegimenten grenadiers en jagers met als titel: 'Onder het oog des Konings'.
Overwogen wordt een aparte vitrine in te richten met Nederlandse grenadiers en jagers in miniatuur.
Ons lid, de heer H. F. Fabri, die betrokken is bij de voorbereiding van de expositie, verzoekt de leden die dergelijke figuurtjes in hun bezit hebben en deze voor de tentoonstelling willen afstaan, zich met hem in verbinding te stellen.
Zijn adres is: Niftarlakestraat 4, Breukelen, telefoon 03462-3580.
Tijdens kantooruren is hij te bereiken op 02157-381, toestel 47.

J. v. H.

AANMELDINGSFORMULIER

voor deelname aan excursie
op z a t e r d a g 1 2 m e i 1 9 7 9 naar Rhenen en Grebbeberg.

Ondergetekende: ..... (naam)

wonende : ..... (adres)

telefoon no. : .....

zal deelnemen aan de excursie van de Nederlandse vereniging ter beoefening van de militaire historie naar Rhenen op 12 mei 1979.

Hij/zij brengt als introducé(es) mee: ..... personen.

Hij/zij zal de kosten à ƒ 30,-- per persoon (ook voor) de introducees) vooraf gireren ..... enz.

Hij/zij komt wel/niet met eigen vervoer rechtstreeks naar het stadhuis te Rhenen.

Te ..... op ..... 1979.

Voor 3 mei 1979 ingevuld verzenden aan de leider der Excursie J. C. Hopperus Buma, Huygenslaan 18, 3818 WC Amersfoort. (telefoon 033-12164).

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil
antieke Wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste- en Tweede Wereld Oorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Sophiakade 5b, Rotterdam 3016.
Geopend vrijdag 19-21 uur, zaterdag 10-18 uur.

Telefoon 010-522297
01862-2338

3274 ZJ Blaaksedijk - NL.

Quidich 'n Rich Militaria
J. F. de Boer, Porcellishof 46
Alkmaar.

Inkoop, verkoop, ruil.
specialiteit:
ridderorden, medailles en onderscheidingstekens
van binnenlandse en buitenlandse legers.

Open na telefonische afspraak:

072-121316.

CORRESPONDENTEN:

(3) 'UNIFORMKUNDE'
o.l.v. Dr. F.G. de Wilde, Jan Steenlaan 62, Naarden.

(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN'
o.l.v. H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, Venray.

(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN'
o.l.v. B.C. Cats, Claudiagaarde 72, Bussum en
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 's-Gravenhage.

(6) 'WAPENS EN MUNITIE'
o.l.v. J. Lenselink, Oxfordlaan 49, Leiden.

(7) 'MILITAIRE MUZIEK'
o.l.v. Mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 's-Gravenhage.

(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN (OVERZEE)
o.l.v. A.F. Lancker, Grote Spie 347, Breda.

(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS'
o.l.v. M.K. Zaagman, Ds. van den Boschlaan 225, Rijswijk (Z.-H.).

(10) 'NAPOLEONTICA'
o.l.v. Prof. Dr. H.P.L. Harms Vogts, Utrechtseweg 102, Heelsum.

(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG'
o.l.v. J.H.M. Berlemon, Porceleinvlinder 5, Leiden.

(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN'
o.l.v. A.J. Weekenstroo, Heerenstraat 9-11, Buren.

(13) 'VAANDELS, STANDAARDEN, FANIONS, VLAGGEN'
o.l.v. Stichting voor Banistiek en Heraldiek, 'Huize Midgaard', Aan de Brink, Muiderberg.

(14) 'EERSTE WERELDOORLOG'
o.l.v. Drs. J.C. van Dijk, Grifthorst 16, Leusden - C.

(15) 'KONINKLIJKE MARINE'
o.l.v. L.L. von Münching, Middelweg 85, Wassenaar.

(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE'
o.l.v. Ir. Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 50, Haarlem.

(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' o.l.v. F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, Ermelo.

(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS'
o.l.v. M.C. van der Hoog, Beukenlaan 3, Nijkerk, J. van den Berg, Cronestein 85, Gouda en J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, Heemstede.

(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT'
o.l.v. J. van den Berg, Cronestein 85, Gouda en P.C. Boer, Waterklaver 2, Gouda.

(20) 'KNIL'
o.l.v. W.R. van der Weide, Velperweg 147, Arnhem.

(22) "MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN"
o.l.v. J.C. Hopperus Buma, Huygenslaan 18, Amersfoort.

INTERESSEGEBIEDEN, WAAR (NOG) GEEN CORRESPONDENTEN VOOR ZIJN:

(1) 'Krijgsgeschiedenis, Korpsgeschiedenis KL'
(2) 'Tradities en ceremonieel'
(21) 'Militaire bibliografie, tijdschriften'

*** De tussen haakjes geplaatste nummers zijn indicaties t.b.v. de ledenlijst.